

Ontwerpdocument Economische Visie 2035

Voor de Groninger van nu en de Groninger van later,
onze visie op de regionale economie

Datum 14-03-2024

Inhoudsopgave

1.	Leeswijzer	p. 2
2.	Voorwoord	p. 3
3.	Aanleiding	p. 4
3.1	Waarom hebben we een economische visie nodig?	p. 4
3.2	Integrale opgave	p. 4
4	Evaluatie Groningen@work	p. 7
4.1	Arbeidsmarkt	p. 7
4.2	Digitalisering	p. 8
4.3	Vergroenen Industrie	p. 8
5	Regionaal economische analyse	p. 10
5.1	Profiel Groningen Brede welvaart	p. 10
5.2	Sociaaleconomische analyse	p. 11
5.3	Analyse economisch DNA	p. 12
5.4	Economische thema's	p. 15
5.5	Economische sectoren	p. 21
6	Groningen 2035, een werkend perspectief!	p. 25
6.1	De ambitie: verhogen van de brede welvaart!	p. 25
6.2	De ambitie uitgewerkt per thema	p. 25
6.3	De ambitie uitgewerkt per sector	p. 31
7	Opgaven	p. 34
8	Sturingsfilosofie	p. 37
8.1	Samen werken aan het organiserend vermogen	p. 37
8.2	Handelingsperspectief	p. 37
8.3	Rolverdeling PS en GS	p. 38
8.4	Evaluatie	p. 38

Bijlage 1: Profiel brede welvaart voor provincie Groningen

Bijlage 2: Tabel totaalscores Brede Welvaart

Bijlage 3: Tabel sociaaleconomische analyse

Bijlage 4: Economische cijfers

Bijlage 5: Arbeidsproductiviteit per sector

1. Leeswijzer

Voor u ligt het ontwerpdocument van de Economische Visie. Op 8 november 2023 heeft u het startdocument voor de economische visie vastgesteld, waarmee u het college van Gedeputeerde Staten de opdracht heeft gegeven om te komen tot een economische visie 2035. Met uw staten is afgesproken dat het ontwerp in maart 2024 aan u wordt voorgelegd. Met uw reactie en de reactie van de betrokken stakeholders op dit ontwerp zullen wij werken aan een definitieve versie die wij in juni 2024 verwachten aan te bieden aan uw staten.

Dit ontwerpdocument is de eerste schets van de strategische visie. Deze is tot stand gekomen met de input die gegeven is tijdens verschillende bijeenkomsten en gesprekken met onder andere uw staten, het Groninger bedrijfsleven, de Groninger gemeenten en andere private en maatschappelijke belanghebbenden. In dit ontwerp geven we een eerste inhoudelijke richting. We schetsen een werkend economisch perspectief.

In onze economische visie 2035 beschrijven we op hoofdlijnen onze ambities en doelen op strategisch niveau. Dat doen we in samenhang met de omgevingsvisie en de leefbaarheidsvisie. Op basis van deze economische visie stellen we na vaststelling door uw staten een vierjarig economisch beleidsprogramma op waarin we onze inzet voor het versterken van de Groninger economie concreet maken.

Dit document is als volgt opgebouwd. We beginnen met het positioneren van de economische visie binnen het provinciale beleid in zijn geheel in hoofdstuk drie en evalueren vervolgens het voorgaande economische beleid (Groningen@Work) in hoofdstuk vier. Hierna presenteren we in hoofdstuk vijf de huidige stand van zaken in de economie van onze provincie. Vervolgens geven we in hoofdstuk zes ons perspectief op de Groninger economie in 2035. Het verschil tussen de huidige situatie en het toekomstbeeld leidt tot opgaven om dit verschil te overbruggen. Dit lichten we toe in hoofdstuk zeven. In hoofdstuk acht gaan we in op de sturingsfilosofie.

2. Voorwoord

PM: tekstvoorstel Henk Emmens...

3. Aanleiding

In dit hoofdstuk geven we aan waarom we een economische visie nodig hebben. Ook maken we duidelijk hoe we deze economische visie binnen het provinciale beleid als geheel positioneren.

3.1 Waarom hebben we een economische visie nodig?

Uit de gesprekken met bedrijven en belanghebbenden blijkt dat een groeiende economie niet zomaar een vanzelfsprekendheid meer is. Dit komt onder andere omdat een aantal omgevingsfactoren op elkaar lijken in te werken. Daardoor is het verdienmodel van sommige bestaande bedrijven in onze regio de laatste jaren onder druk komen te staan. Dit lijkt geen tijdelijke situatie meer te zijn, maar deze economische ontwikkelingen krijgen steeds meer een langdurig en structureel karakter. Genoemde voorbeelden waar bedrijven mee te kampen hebben zijn: het tekort aan arbeidskrachten, beschikbaarheid en kosten van (groene) energie, gebrek aan ruimte en een tekort aan grondstoffen en water. Dit leidt ertoe dat bedrijven andere afwegingen moeten maken en wellicht ook andere investeringsbeslissingen zullen nemen. Eveneens spelen er internationale krachten die zorgen voor veel economische dynamiek en dreiging van een verslechterende concurrentiepositie.

Tegelijkertijd noemen belanghebbenden allerlei kansen die zich voordoen in nieuwe opkomende economisch sectoren. Veel nieuwe technieken maken bestaande bedrijven blijvend concurrerend. Denk aan digitalisering, kunstmatige intelligentie (AI), groene chemie en nieuwe verdienmodellen in de landbouw en circulaire economie. Aspecten van het vestigingsklimaat die vaak worden genoemd om werknemers te binden aan onze regio zijn de vrijetijdseconomie, bereikbaarheid, het culturele aanbod en een aantrekkelijk landelijk gebied. Een aantrekkelijk verblijfsklimaat met goede voorzieningen voor inwoners zorgt voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven. Dit maakt dat de economische visie rekening moet houden met de brede welvaart. Het gaat niet alleen om economische groei maar juist ook om een leefbare en gezonde woonomgeving van inwoners en werknemers in de provincie Groningen.

Een economische visie is belangrijk omdat het helpt scherp te krijgen welke keuzes de provincie kan maken om de regionale economie te ondersteunen. Anders gezegd, we willen antwoord geven op de volgende vragen:

- Wat heeft het voorgaande economische beleid opgeleverd?
- Hoe heeft de provinciale economie zich ontwikkeld?
- Wat is het economisch perspectief voor economische thema's en sectoren?
- Welke opgaven komen hieruit voort?
- Welke rol speelt de provincie in het complexe economische speelveld?

We beantwoorden deze vragen achtereenvolgend in de hoofdstukken 4, 5, 6, 7 en 8.

3.2 Integrale opgave

Wij willen werken aan de verbetering van de brede welvaart van de inwoners van de provincie Groningen. Samen met andere partijen willen we deze opgave realiseren. Bij elke economische ontwikkeling maken we de afweging "wat heeft de Groninger eraan?". We redeneren vanuit de kracht en waarden van de regio. We vinden een economische visie belangrijk omdat deze ons helpt om, samen met de omgevingsvisie en de leefbaarheidsvisie, te investeren in brede welvaart.

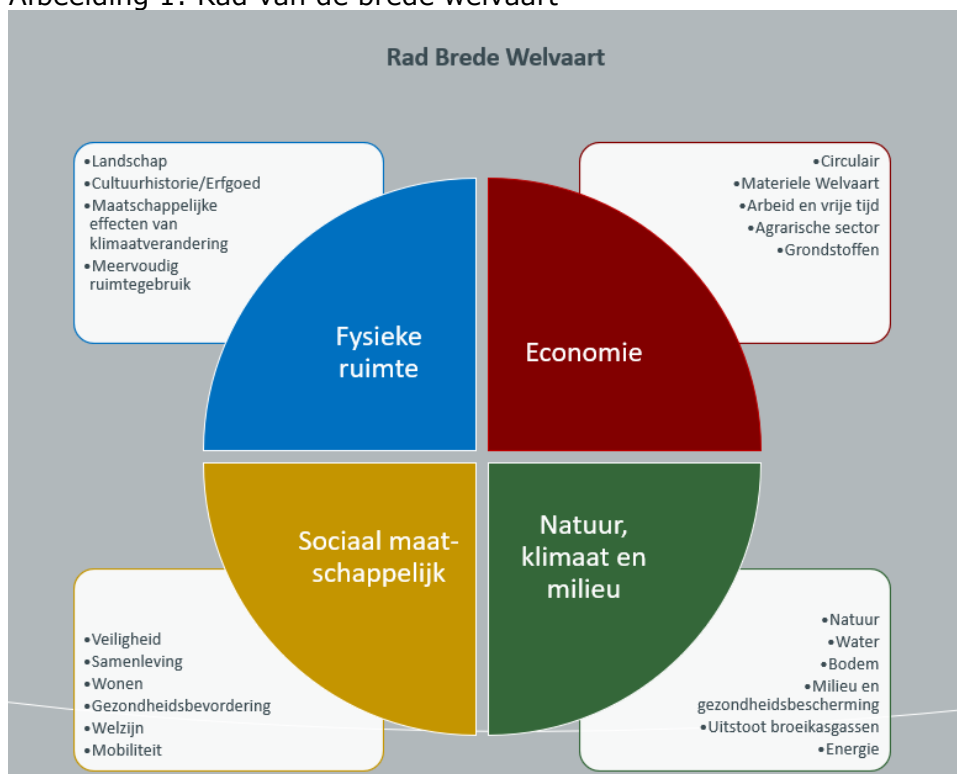
Brede welvaart is onder te verdelen in de volgende 4 vormen van kapitaal:

- Ons sociale kapitaal: iedereen kan zich thuis voelen in zijn/haar leefomgeving;
- Ons menselijke kapitaal: iedereen kan gezond opgroeien en oud worden;

- Ons economische kapitaal: voor iedereen is passend werk beschikbaar binnen een economie die toekomstbestendig is;
- Ons natuurlijke kapitaal: een schone en duurzame leefomgeving in de hele provincie.

Onze inzet voor de toekomst is dat volgende generaties het (nog) beter hebben dan de huidige. Wij willen de brede welvaart van de Groningers laten groeien in de komende decennia. Werken en denken vanuit brede welvaart vraagt om een integrale blik op onze provincie. Dat past ons goed. Het sluit aan bij de manier waarop wij naar de ontwikkeling van onze provincie kijken en het past bij de complexe en dynamische wereld waarin we opereren. We verbinden economische, sociale en fysieke vraagstukken en opgaven. Geen enkele ontwikkeling staat op zichzelf. Ook niet in deze economische visie, waarin we die integrale blik zoveel mogelijk bewaken. In de onderstaande afbeelding is onze opvatting van Brede Welvaart weergegeven.

Afbeelding 1: Rad van de brede welvaart

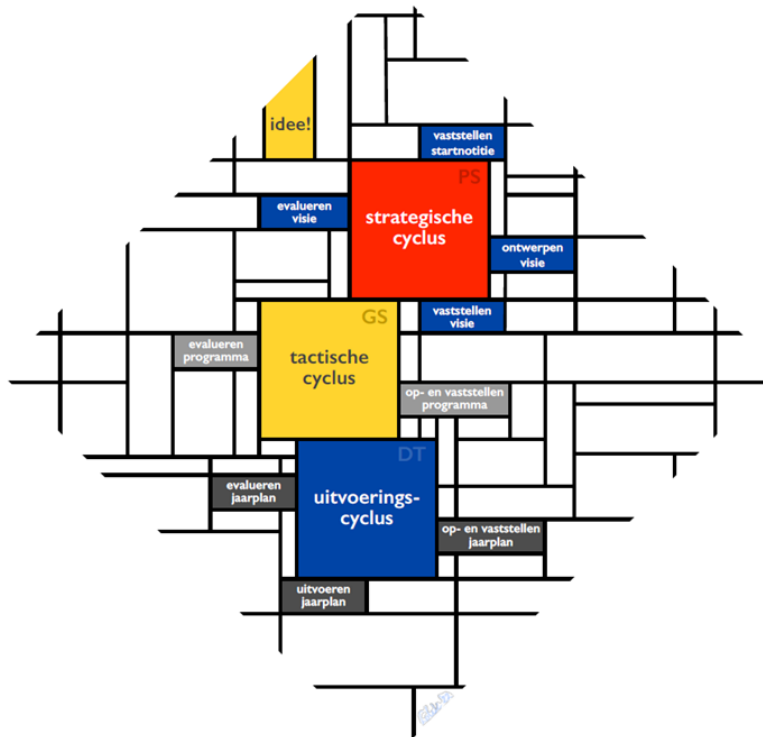

De aspecten die in het kwadrant Economie van het rad van de brede welvaart genoemd worden komen hoe dan ook expliciet aan bod in deze economische visie, zoals dat ook geldt voor het kwadrant Fysieke ruimte in de Omgevingsvisie en het kwadrant Sociaal maatschappelijk in de leefbaarheidsvisie. Sommige aspecten, denk aan mobiliteit, arbeid en vrije tijd en de effecten van klimaatverandering, raken aan alle drie de visies. Bij deze aspecten zorgen we ervoor dat de visies elkaar aanvullen en naar elkaar verwijzen. Voor het vierde kwadrant, Natuur klimaat en milieu, geldt hetzelfde. De aspecten hieruit komen in meer of mindere mate terug in alle drie de visies van de provincie omdat ze niet binnen één visiedocument te vatten zijn.

De visie is richtinggevend voor het toekomstige regionaal economische beleid van de provincie. Dit betekent dat beleids- en uitvoeringsprogramma's getoetst zullen worden aan de ambities en doelen die in de visie geformuleerd zijn om de samenhang van het beleid te waarborgen. In de visie zullen dus geen instrumentele uitspraken gedaan worden, deze vinden hun plek in de onderliggende beleids- en uitvoeringsprogramma's.

In onderstaande afbeelding ziet u hoe de beleidsdocumenten op verschillende niveaus zich tot elkaar verhouden.

Afbeelding 2: De Mondriaan-cyclus

In de economische visie worden geen expliciet ruimtelijke uitspraken gedaan, bijvoorbeeld over de locaties en schaal van de 5 bovenregionale bedrijventerreinen. We gaan wel in op de keuzes met betrekking tot welke typen bedrijven hier gewenst zijn om de daar aanwezige ecosystemen zo goed mogelijk tot wasdom te laten komen. Een ecosysteem binnen deze context is een groep bedrijven en andere organisaties (bijvoorbeeld kennisinstituten en overheden) die binnen een netwerk van invloed zijn op elkaars economische prestaties. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld infrastructurele ontwikkelingen. We onderschrijven de wens en/of noodzaak om bepaalde ontwikkelingen te realiseren, denk aan wegverbreding bij knelpunten of het opzetten van lokaal ingebedde campuslocaties, maar de ruimtelijke keuzes die dit mogelijk maken vinden hun beslag in de Omgevingsvisie.

De koppeling tussen de Economische visie en de Leefbaarheidsvisie is vergelijkbaar met de koppeling met de omgevingsvisie. Er is bijvoorbeeld sprake van overlap op het gebied van vestigingsklimaat tussen deze twee visies, bijvoorbeeld op het gebied van woningbouw en -aanbod. Als we een bepaald segment van de arbeidsmarkt willen aanspreken zullen we deze mensen ook moeten bedienen in hun woonbehoeftes. We leggen de verbinding en onderschrijven de noodzaak om hier actie op te ondernemen, de verdere uitwerking hiervan wordt vanuit de Leefbaarheidsvisie vormgegeven.

4 Evaluatie Groningen@work

Om effectief beleid te kunnen voeren is het belangrijk te kijken naar het effect van eerder gevoerd beleid. We bouwen hier immers op voort en we kunnen inzicht krijgen in welke beleidsinterventies werken en welke niet.

In de provinciale kadernota, Groningen@Work 2020-2023, lag de focus op de groei van werkgelegenheid door het aantal bedrijven te laten groeien en daarmee de regionale economie. Specifiek werd er binnen het groeiprogramma gekozen voor digitalisering, vergroening van de industrie en ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Deze aspecten blijven van belang, maar in deze visie vindt een brede heroriëntatie op de economische structuur plaats en geldt een langere doorwerktermijn.

De opgedane kennis en ervaring van het uitvoeringsprogramma Groningen@work 2020-2023 zullen worden meegenomen in het nieuwe beleidsprogramma economie 2024-2027. Uit de evaluatie blijkt welke activiteiten nog steeds van meerwaarde zijn voor een volgend programma.

Hieronder ziet u de gestelde doelen zoals deze in de kadernota Groningen@work 2020-2023 zijn vastgelegd. Daaronder zijn de behaalde resultaten weergegeven op basis van actuele CBS-data.

Doelen:

Indicatoren	2020	2021	2022	2023
Werkgelegenheidsgroei ^[1]	0,6%	0,2%	0,2%	0,2%
Regionale component werkloosheid ^[2]	0,8%	0,7%	0,7%	0,7%
Bruto arbeidsparticipatie ^[3]	68,5%	68,8%	68,8%	68,8%

Resultaten:

Indicatoren	2020	2021	2022	2023
Werkgelegenheidsgroei ^[1]	-0,2%	2,1% *	3,6% *	nnb
Regionale component werkloosheid ^[2]	0,7%	0,7%	0,5%	0,4%
Bruto arbeidsparticipatie ^[3]	70,2%	71,8%	73,3%	74,5%

Bron: CBS

*voorlopige cijfers

^[1] Groei van het aantal werkzame personen ten opzichte van het voorgaande jaar.

^[2] Verschil tussen nationale en regionale werkloosheid

^[3] Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de bevolking (beroeps- en niet-beroepsbevolking)

Hieruit blijkt dat de gestelde doelen allemaal ruimschoots gehaald zijn over de gehele looptijd van het beleid. We willen wel de kanttekening maken dat externe factoren (de Covid-epidemie en haar gevolgen, internationale conflicten en de landelijke ontwikkelingen in de arbeidsmarkt) ook van invloed zijn geweest op de uitkomsten.

4.1 Arbeidsmarkt

Vanuit het uitvoeringsprogramma 2020-2023 hebben we ingezet op de drie eerdergenoemde speerpunten: digitalisering, vergroening van de industrie en ontwikkeling van de arbeidsmarkt.

Met ons arbeidsmarktbeleid hebben we ingezet op de volgende drie actielijnen:

- Scholing, leven lang ontwikkelen
- Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt

- Vergroten kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt

Gedurende de uitvoering van het programma Groningen@Work 2020-2023 hebben we middels financiering van projecten, maar ook door samenwerking met diverse partijen waaronder gemeenten, onderwijsinstellingen en het UWV, invulling gegeven aan deze actielijnen.

We hebben in totaal 24 initiatieven gefinancierd vanuit ons arbeidsmarktbudget. Daarnaast zijn er diverse projecten gefinancierd met middelen vanuit het NPG, Coronafonds, Regiodeal Oost-Groningen en het JTF die bijdragen/hebben bijgedragen aan bovengenoemde actielijnen. Een nadere toelichting op de indicatoren op activiteitsniveau volgt in het beleidsprogramma.

Daarnaast is binnen het samenwerkingsverband Arbeidsmarkttafel Noord-Nederland (waarin wethouders van de centrumgemeenten Groningen, Leeuwarden, Emmen, de regiomanagers UWV en de gedeputeerden arbeidsmarkt van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe zitting in hebben) een position paper Human Capital Noord opgesteld. Dit is de gezamenlijke inzet van de Noordelijke overheden op het gebied van de Human Capital aanpak. De paper is ter consultatie voorgelegd aan de sociale partners, onderwijsinstellingen en werkgeversorganisaties. Met deze partners wordt ook verder nagedacht over concrete activiteiten voor een aanzet tot een actie-agenda. Hier wordt in 2024 vervolg aan gegeven binnen de kaders van het provinciale strategische beleid.

4.2 Digitalisering

De aanpak van digitalisering is via 4 actielijnen gelopen:

- Digitale bereikbaarheid
- Versterken IT-sector
- Stimuleren digitalisering in brede MKB, industrie en onder inwoners
- Oplossen van maatschappelijke uitdagingen

Tijdens de looptijd van het uitvoeringsprogramma zijn flinke stappen gezet. Er zijn aanzienlijke investeringen gefaciliteerd in Groningse startups in de IT-sector (naar schatting ongeveer 40 miljoen tussen 2018 en 2022), er zijn organisaties en netwerken opgezet om de digitalisering binnen de industrie en het MKB te begeleiden (Werkplaats Online Ondernemen heeft 151 ondernemers intensief begeleid) en er lopen meerdere initiatieven om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken via digitaliseringsstrategieën (ruim 40 pilots en testcasussen op verschillende thema's). Een deel van onze provincie is al ontsloten op snel internet, de ambitie is om de overgebleven adressen ook te ontsluiten.

4.3 Vergroenen industrie

De aanpak vergroenen industrie is langs onderstaande zes actielijnen verlopen.

- Branding en acquisitie
- Optimaal investeringsklimaat
- Versterken van het innovatie-ecosysteem
- Systeemintegratie 2050
- Lobby en internationale samenwerking

Branding en acquisitie is vooral vormgegeven via uitbreiding van het ecosysteem Chemport Europe met een noordelijke dekking van 15 partijen uit de triple helix (samenwerking tussen overheid, kennisinstituten en bedrijven) inclusief Fryslân en Heerenveen als nieuwe deelnemers. Vanuit het ecosysteem zijn grootschalige investeringsprojecten uitgelokt, gefaciliteerd en geland zoals Avantium, Van Merkesteyn en Holland Malt. Het investeringsklimaat is geoptimaliseerd door middel van regelingen als de RIG (Regionaal Investeringskader Groningen) waarbij 25 projecten met in totaal 49 miljoen aan subsidie een investering van 577 miljoen heeft uitgelokt door groene

bedrijven. De Stimuleringsregeling Toekomstbestendige Industrie (SITI) zet deze lijn vanaf 2021 door. Hierbij wordt naast de investeringen ook de CO2 reductie gemonitord. De Reductie van CO2-emissie in het Industriecluster Eemsdelta is sinds 1990 mede dankzij het regionaal economisch beleid met 30% gereduceerd terwijl het productievolume verdubbeld is.

Ten behoeve van het versterken van het innovatie-ecosysteem is het Chemport Innovation Centre gerealiseerd. Dit is het sluitstuk in de innovatieketen van laboratoriumschaal tot commercialisatie. De suikeragenda en de waterstofagenda zijn opgeleverd.

Voor wat betreft de systeemintegratie 2050 wordt volop geïnvesteerd in duurzaam industriewater. Investeringen in de electriciteitsinfrastructuur worden geïntegreerd opgepakt in de cluster energiestrategie. Eveneens zijn verschillende waterstofplannen in ontwikkeling.

De lobby is gerealiseerd door in de regio samen met het rijk op te trekken in de aanlanding van offshore windenergie (PAWOZ, Programma Aanlanding Wind op Zee). We maken nu onderdeel uit van het European Chemical Regions Network (ECRN) en het nationaal platform Groene Chemie Nieuwe Economie. We nemen deel aan Nationale groeifondsprojecten waar we als Chemport Europe regio goed vertegenwoordigd zijn en Groninger bedrijven op het gebied van groene industrie positioneren.

Met partijen uit de maritieme sector is de Green Maritime Board opgezet, gericht op het realiseren van een zero-emission scheepvaartsector. Ten slotte zijn met de update van het Investeringsplan Waterstof Noord-Nederland ook stappen gezet op het gebied van groene waterstof. De provincie Groningen heeft bijgedragen aan het opzetten van HyNorth, een netwerkorganisatie voor MKB-bedrijven op het gebied van waterstof.

5. Regionaal economische analyse

Nu we nut en noodzaak van de economische visie hebben geduid en de visie in het provinciale beleid hebben gepositioneerd, zowel ten opzichte van het provinciale beleid als geheel als ten opzichte van het eerdere economische beleid, nemen we u graag mee in de inhoud van de visie.

Om goed beleid te kunnen voeren is het nodig de huidige stand van zaken in de Groninger economie helder te beschrijven. Dit doen we in een aantal stappen. Om inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken hebben we een onderzoek laten uitvoeren door Bureau Louter. Dit bureau is onder andere bekend vanwege de jaarlijkse onderzoeken die zij publiceren in Elsevier Weekblad over economische toplocaties en woonaantrekkelijkheid per gemeente. Zij hebben echter ook een methode ontwikkeld om inzicht te krijgen in de toestand van de brede welvaart in een gebied. Het volledige rapport vindt u als bijlage bij deze visie.

In de eerste twee paragrafen van dit hoofdstuk laten we zien wat er uit dit onderzoek is gebleken. Dit doen we eerst op het gebied van de Brede Welvaart binnen onze provincie en daarna op het gebied van sociaaleconomische prestaties, aangevuld met onze eigen gegevens. Hier komt een algemeen beeld uit naar voren over de aandachtspunten en mogelijke oplossingsrichtingen die we moeten meenemen in het vervolg van deze visie. Vervolgens duiden we de recente ontwikkelingen en huidige situatie binnen specifieke thema's en sectoren. Met thema's bedoelen we hier bijvoorbeeld 'digitalisering', oftewel ontwikkelingen die van belang zijn voor de hele economie en niet alleen voor een bepaalde sector. Digitalisering is immers van belang voor onder andere de zorg, de landbouw en de industrie. Na het behandelen van deze thema's gaan we nog in op de situatie binnen de economische sectoren die van belang zijn voor de Groninger economie om een zo volledig mogelijk beeld van de stand van zaken te geven.

5.1 Profiel Groningen Brede Welvaart

In het onderzoek wordt de provincie Groningen vergeleken met alle andere Nederlandse provincies en met het gemiddelde van 3 "benchmark-provincies", te weten Fryslân, Drenthe en Zeeland. Deze drie provincies zijn gekozen als vergelijkingsmateriaal omdat zij op veel vlakken op de provincie Groningen lijken, bijvoorbeeld door hun decentrale ligging en relatief lage verstedelijking. Ook zijn er cijfers op gemeentelijk niveau beschikbaar om de regionale verschillen binnen de provincie helder te krijgen.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de provincie Groningen laag scoort op het gebied van brede welvaart. De provincie Groningen bevindt zich op de 10e plaats van de 12 provincies. Er zijn slechts 3 indicatoren waarop de provincie Groningen hoger scoort dan het landelijk gemiddelde, te weten percentage personen zonder langdurige ziekte, weinig luchtverontreiniging en laag percentage WW'ers.

Groningen scoort de laatste plaats voor alle indicatoren op het gebied van materiële welvaart. Materiële welvaart blijft een belangrijk onderdeel van brede welvaart, het is alleen niet meer het enige aspect waarnaar gekeken wordt. Materiële welvaart blijft ook van invloed op andere thema's binnen brede welvaart zoals gezondheid en woongenot. Ook als het gaat om de gemiddelde levensverwachting, het percentage niet-rokers, het percentage bijstandsgerechtigden en de kwaliteit van de natuurlijke omgeving scoort Groningen het laagst van alle Nederlandse provincies.

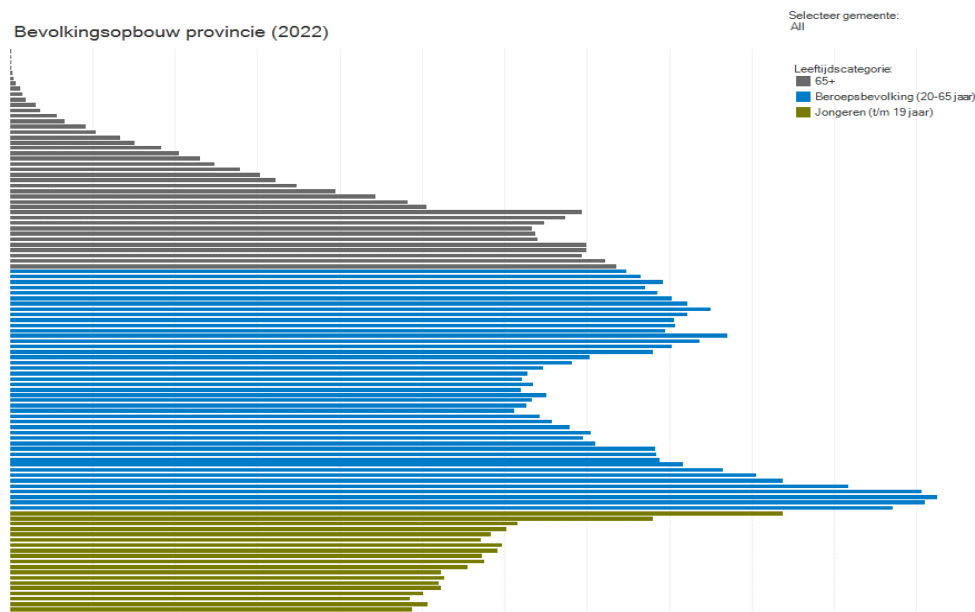
Binnen de provincie valt de gemeente Westerkwartier op als positieve uitzondering, dit is de enige gemeente die bovengemiddeld scoort ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Vooral in Veendam, Pekela, Oldambt en Eemsdelta zijn de scores opvallend laag. Een opmerkelijke vaststelling hierbij zijn hogere scores van de gemeenten Tynaarlo en Noordenveld in de provincie Drenthe, die beide sterk op de stad Groningen georiënteerd zijn.

Uit bovenstaande kan de conclusie worden getrokken dat er in de provincie Groningen nog veel winst te behalen valt op het gebied van brede welvaart, en specifiek op het gebied van materiële welvaart.

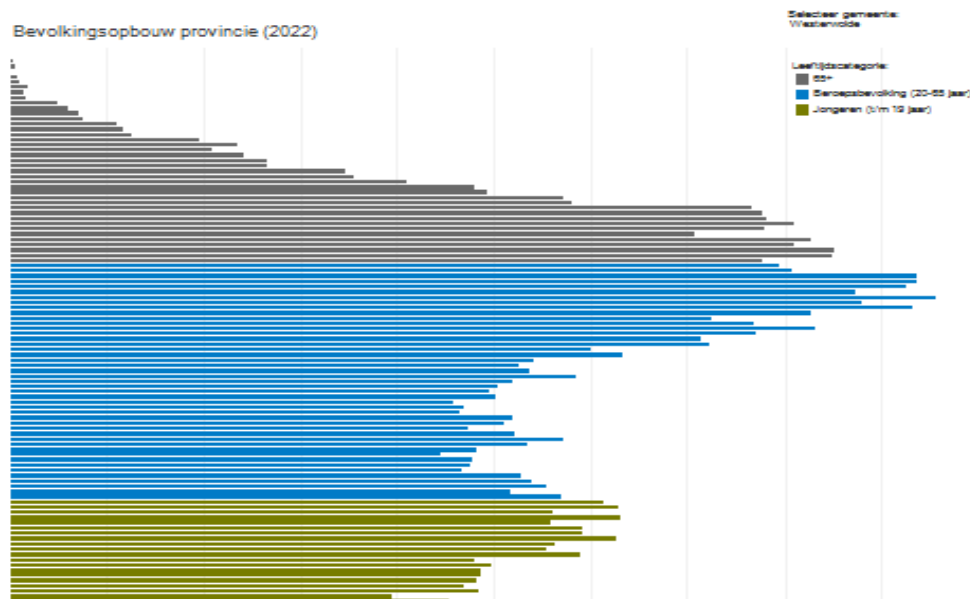
5.2 Sociaal-economische analyse

In hetzelfde onderzoek heeft bureau Louter ook de "Monitor Sociaaleconomische Prestaties" opgenomen. De indicatoren die hiervoor worden gebruikt zijn voornamelijk gericht op materiële welvaart, de arbeidsmarkt en demografische ontwikkelingen. Ook hier is een vergelijking gemaakt met het landelijk gemiddelde en de drie eerdergenoemde benchmark-provincies.

Uit deze analyse komt een vergelijkbaar beeld naar voren als uit het profiel brede welvaart. De provincie Groningen staat 11e in de ranglijst van 12 provincies. Materiële welvaart, de woningmarkt en werkloosheids-indicatoren zijn negatieve uitschieters. De provincie Groningen scoort alleen bovengemiddeld op de opleidingsindex beroepsbevolking, een indicatie van het gemiddelde opleidingsniveau, en demografische druk. Demografische druk wordt berekend als de verhouding tussen de potentiële beroepsbevolking, iedereen tussen de 18 en 66 jaar oud, en iedereen die daarbuiten valt. Bij deze laatste indicator moet opgemerkt worden dat Groningen hier gunstig op scoort ten opzichte van de andere provincies, dit betekent niet dat er geen sprake is van demografische druk waar rekening mee gehouden moet worden. Uit onze eigen data-analyse blijkt dat er wel degelijk een ontwikkeling aankomt waarbij de beroepsbevolking flink gaat krimpen ten opzichte van de bevolking als geheel. Deze ontwikkeling gaat het grootste effect hebben buiten de stad Groningen. In de stad wordt deze voor een deel gecompenseerd door de aanwezigheid van kennisinstituten die jongeren en jongvolwassenen aantrekken. Onderstaande grafieken geven de situatie visueel weer.

Bevolkingsopbouw voor de gehele provincie. Bron: eigen analyse, team Databeleid.

Bevolkingsopbouw gemeente Westerwolde als voorbeeld van de situatie in het buitengebied van de provincie. Bron: eigen analyse, team Databeleid

Als we kijken naar de ontwikkeling in de tijd van de sociaaleconomische indicatoren valt op dat deze vrij stabiel zijn. De situatie is in de afgelopen 18 jaar dus nauwelijks veranderd ten opzichte van de rest van Nederland.

Concluderend kunnen we stellen dat de huidige sociaaleconomische situatie niet rooskleurig is en structureel van aard lijkt te zijn. Er is dus aanleiding in te zetten op verbetering van de sociaaleconomische situatie, zonder daarbij voorbij te gaan aan de niet-economische waarden die voor Groningen en haar inwoners van belang zijn.

Aanvullend op de sociaaleconomische analyse is onderzoek gedaan naar pendel-stromen. De mate waarin bedrijven en instellingen in een gemeente wat betreft hun personeel afhankelijk zijn van andere gemeenten, staat in de tabel in bijlage 3. Daarin blijkt Groningen minder overheersend te zijn. Ondanks de zeer omvangrijke werkzame beroepsbevolking in de hoofdstad levert de stad Groningen slechts voor drie andere gemeenten een aandeel van meer dan tien procent van het personeel, namelijk Het Hogeland, Westerkwartier en Midden-Groningen. Groningen levert zoveel werkgelegenheid dat voor haar inwoners banen veelal in de gemeente zelf gevonden kunnen worden: van alle werkzame inwoners in de stad Groningen werkt 8.1% in een andere gemeente in Groningen en werkt 7.0% in een andere Noord-Drentse gemeente. Daarnaast levert Oldambt een groot deel van de werknemers bij in Pekela gevestigde bedrijven en instellingen, Stadskanaal van de werknemers bij in Westerwolde gevestigde bedrijven en instellingen en andersom, Westerwolde van de werknemers van in Stadskanaal gevestigde bedrijven en instellingen.

5.3 Analyse economisch DNA

In het onderzoek van Louter is een economisch rapport Groningen opgesteld waarin inzicht is gegeven op de economische en demografische ontwikkeling in de provincie Groningen. Deze ontwikkeling is vergeleken met het nationaal gemiddelde en het gemiddelde van de drie benchmarkprovincies (Drenthe, Fryslân en Zeeland).

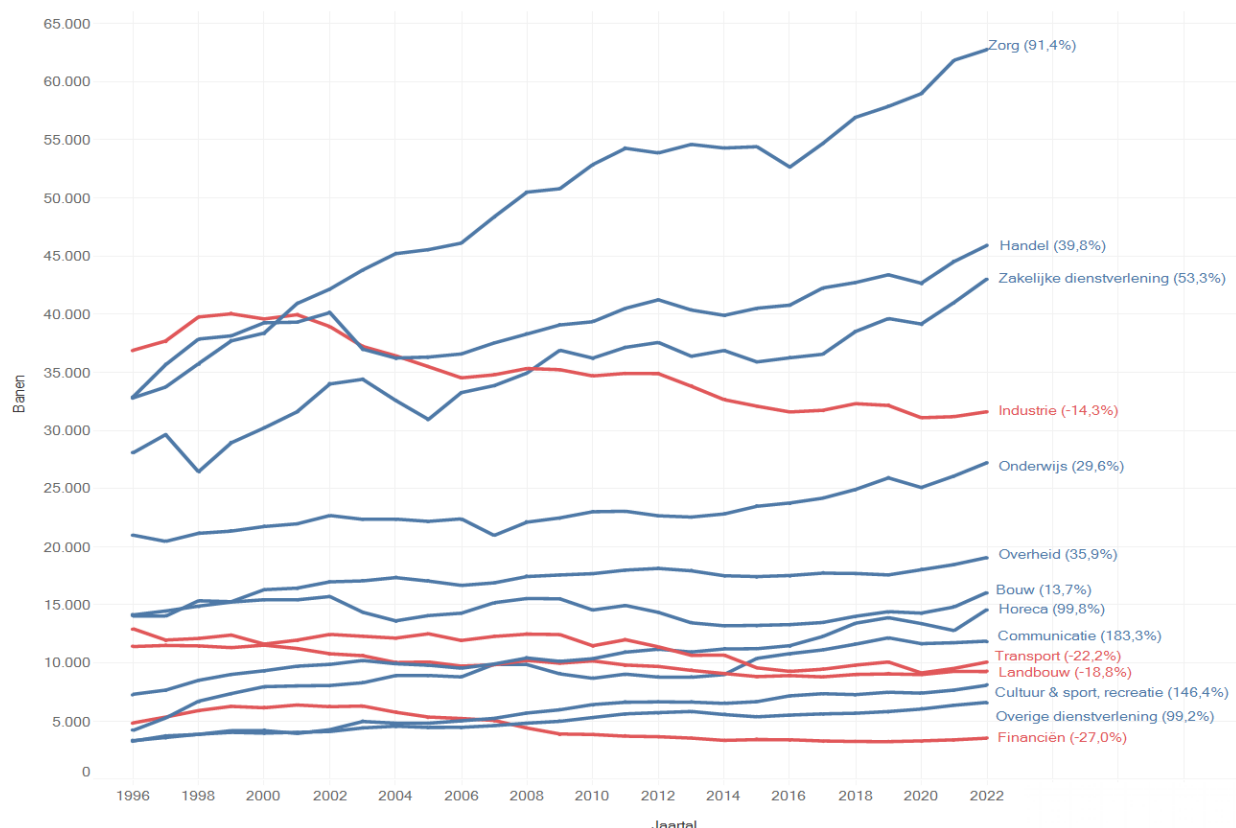
De economische structuur van onze provincie is veranderd. Zoals blijkt uit onderstaande figuur is de werkgelegenheid in de zorg afgelopen ca.15 jaar bijna verdubbeld en is deze sector nu de grootste in omvang. De prognose is dat de zorgsector verder zal doorgroeien mede door de vergrijzing van de bevolking. De verwachting is dan ook dat de komende jaren een steeds groter aandeel van de beschikbare beroepsbevolking in de

zorgsector werkzaam zal zijn. In de sectoren handel en zakelijke dienstverlening is de werkgelegenheid eveneens de laatste 15 jaar gestegen.

De industrie was in 1996 nog de grootste sector qua werkgelegenheid. Sindsdien is de werkgelegenheid echter gedaald en op dit moment is de industrie de vierde sector qua werkgelegenheid. Het is wel zo dat de arbeidsproductiviteit (zie bijlage 5) in de sector industrie juist hoog is ten opzichte van andere sectoren zoals bijvoorbeeld de zorg. Voor het verdienvermogen onze provincie is het, mede gezien de krimpende beroepsbevolking, belangrijk dat in die sectoren waar de arbeidsproductiviteit hoog is voldoende arbeidskrachten beschikbaar blijven.

Figuur 2: ontwikkeling aantal banen naar sector (1996-2022)

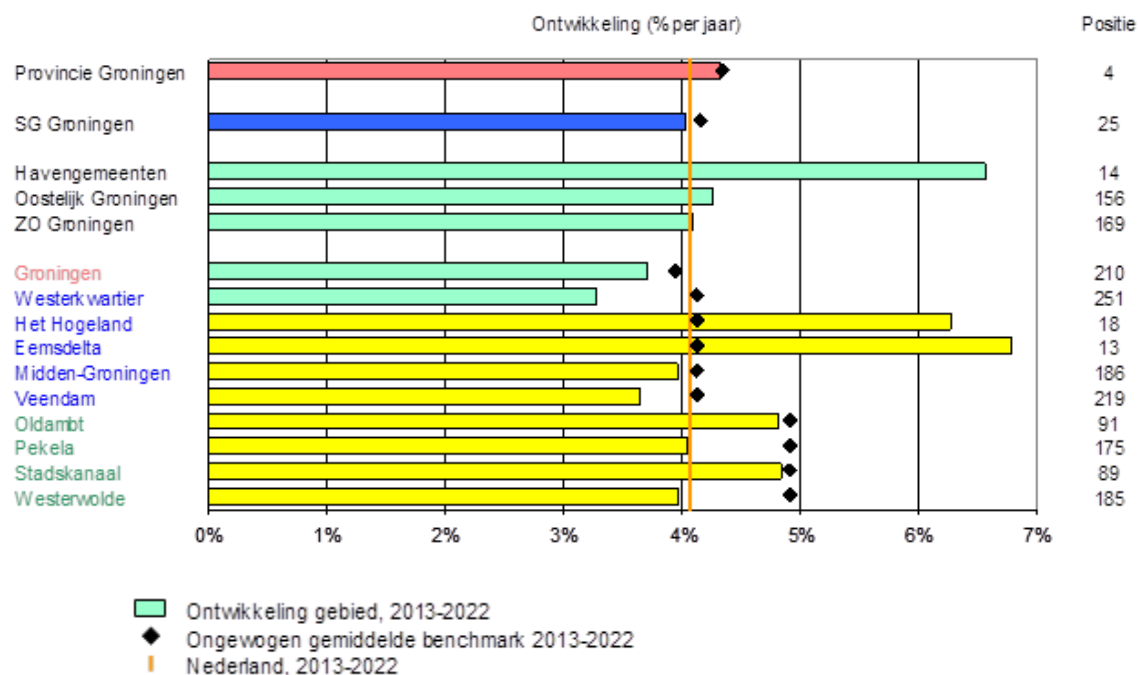
Ontwikkeling van het aantal banen naar sector (1996 t/m 2022)

Toegevoegde waarde

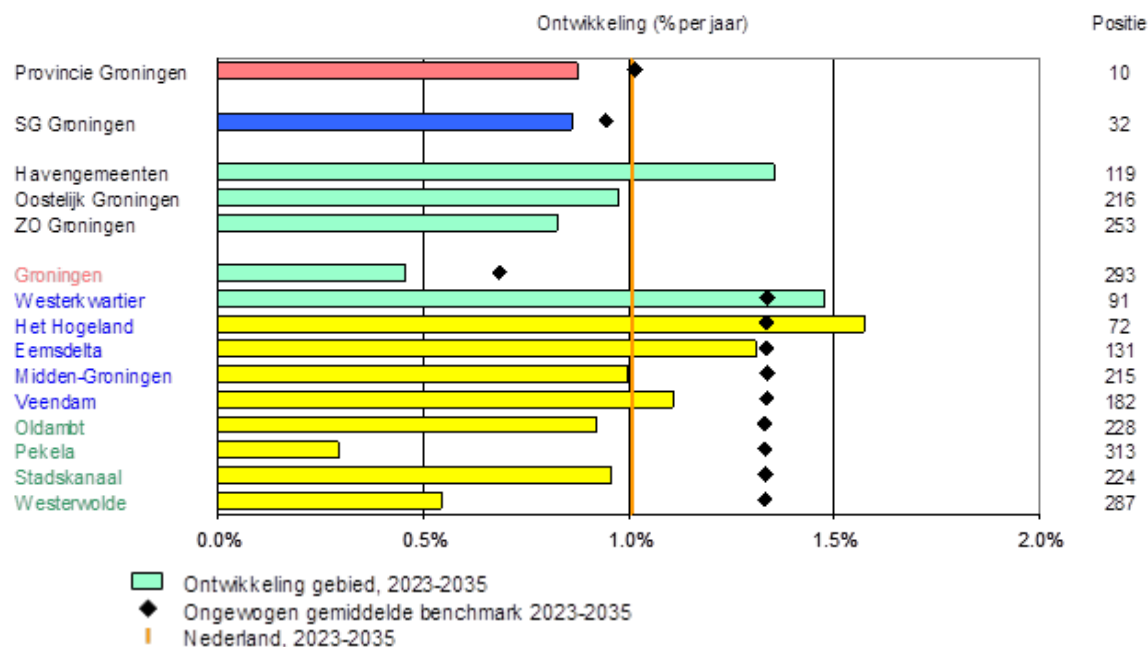
De ontwikkeling van de Toegevoegde waarde in de periode 2013-2022 lag in de provincie iets boven het nationaal gemiddelde en was in stadsgewest Groningen (de gemeenten Groningen, Westerkwartier, Het Hogeland, Eemsdelta, Midden-Groningen en Veendam aangevuld met Noordenveld, Tynaarlo, Assen en Aa en Hunze in de provincie Drenthe) vrijwel gelijk aan het nationaal gemiddelde. In de twee Havengemeenten (Eemsmond en het Hogeland) lag de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar duidelijk boven het nationaal gemiddelde. Dat is vooral te danken aan activiteiten op de zeehaventerreinen met een hoge arbeidsproductiviteit, zoals energie en chemie.

Figuur 3: Toegevoegde Waarde per inwoner tussen 18-66 jaar per gebied 2013-2022
(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

In de periode 2023-2035 wordt overigens een minder sterke ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar voorzien dan het nationaal gemiddelde.

Figuur 4: Prognose toegevoegde waarde per inwoner tussen 18-66 jaar per gebied voor 2023-2035
(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

Met name in de stad Groningen blijft de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar in de periode 2023-2035 naar verwachting achter bij de nationale ontwikkeling, terwijl daar in de periode 2013-2022 veel minder sprake van was.

De economische en demografische ontwikkeling, en de economische prognoses per sector tot 2035 worden in de definitieve versie van de Economische Visie verder geanalyseerd. Het totale onderzoek van Louter met de data en grafieken is alvast ter kennisname als bijlage meegestuurd.

5.4 Economische Thema's

Op basis van de gesprekken met de belanghebbenden, werkbezoeken van Provinciale Staten en de cijfermatige analyse beschrijven we hieronder een aantal hoofdlijnen van de economische sectoren en thema's tot nu toe.

Voor elk bedrijf in elke sector is het belangrijk dat het vestigingsklimaat in de regio goed is. Wij zien dit als "de basis op orde", dit is immer onderliggend aan de specifieke factoren die voor sectoren en individuele bedrijven van belang zijn. Dit zijn de voorwaarden/economische factoren die bijdragen aan een gunstig vestigingsklimaat zoals een goed functionerende arbeidsmarkt, mogelijkheden om te digitaliseren en te innoveren, mobiliteit voor iedereen, een goed cultureel klimaat, toegang tot internationale netwerken en beschikbaarheid van energie, ruimte en water. We analyseren hieronder de ontwikkelingen in de verschillende individuele economische thema's.

5.4.1 Arbeidsmarkt

Een goed werkende arbeidsmarkt is van groot belang voor de brede welvaart. In de eerste plaats omdat werk wezenlijk is voor het menselijk bestaan en de menselijke waardigheid: voor zelfontplooiing, gezondheid en individueel welbevinden. In de tweede plaats omdat werk nodig is voor het verdienvermogen in onze provincie. Als we kijken naar de arbeidsmarkt in Groningen zien we een aantal ontwikkelingen.

De werkgelegenheid is vanaf 2016 flink gestegen en de werkloosheid is aanzienlijk gedaald. Voor het eerst in de historie zagen we dat in 2022 het aantal vacatures het aantal werkzoekenden oversteeg. Met name de vraag naar praktisch geschoolden, onder meer in de techniek was (en is nog steeds) enorm hoog. Vanaf 2023 zien we dat de arbeidsmarkt in een enigszins lagere versnelling is gekomen maar dat het aantal vacatures nog altijd hoog is. We voorzien de komende jaren structurele personeelstekorten in onder andere de ICT, de techniek, het onderwijs en de zorg.

Dit wordt mede veroorzaakt door langdurige krapte op de arbeidsmarkt. Deze krapte wordt veroorzaakt door mismatch, veranderende vraag vanuit werkgevers en demografische ontwikkelingen. De vergrijzing en ontgroening van de bevolking leiden bijvoorbeeld tot een stagnatie van de (potentiële toekomstige) beroepsbevolking en bovendien een toenemend gebruik van de zorg. Dezelfde hoeveelheid werk moet dus gedaan worden met minder mensen. Demografische ontwikkelingen leiden ook tot minder instroom in het onderwijs. Technisch onderwijs staat daarmee onder druk, aangezien dit vrij dure opleidingen zijn. Gezien de grote vraag naar praktische geschoolden is dat zorgwekkend voor de toeleiding naar ons MKB.

De vergrijzing leidt bovendien tot een aanzienlijke vervangingsvraag. In de arbeidsmarktregio Groningen bestaat de groep 60 jaar of ouder uit 34.500 personen en behoren nog eens 70.000 personen tot de groep 50-60 jaar. Deze groep zal de komende jaren de arbeidsmarkt verlaten. Ongeveer 64% werkt in de zorg, openbaar bestuur, industrie en onderwijs.

Deze, op elkaar inwerkende, ontwikkelingen leiden ertoe dat de aanwezigheid van arbeidskrachten (en behoud van talent) die goed aansluiten op de veranderende behoeften op de arbeidsmarkt steeds belangrijker wordt voor de economische ontwikkeling. De arbeidsmarkt wordt daarbij steeds internationaler, want naast het eigenonbenut arbeidspotentieel gaat het ook om arbeidsmigranten, expats en

internationaal talent. Een optimale dienstverlening naar onze bedrijven wordt op dit vlak steeds belangrijker.

Aanvullend hierop hebben we te maken met een kwalitatieve mismatch die groter is dan in andere delen van het land. Technologische ontwikkelingen en de verschillende transitieën zorgen ervoor dat de aard van het werk verandert. Door de samenstelling van de beroepsbevolking vinden er echter relatief minder investeringen plaats in scholing en training. Lager geschoolden doen bijvoorbeeld minder aan een leven lang ontwikkelen en lopen daarmee een groter risico dat hun arbeidsmarktpositie in de loop van hun carrière verslechtert. Het grote aandeel wordt mede veroorzaakt door een groot aandeel van MKB-bedrijven waar relatief minder aandacht is voor een leven lang ontwikkelen.

Tot slot profiteert nog altijd een te grote groep mensen die een afstand tot de arbeidsmarkt hebben niet van de economische groei. De aard van het werk verandert en het risico op langdurige uitsluiting is aanwezig. In delen van de provincie is bovendien sprake van generatie werkloosheid. De belangrijkste uitdaging op de arbeidsmarkt is dan ook de krapte aan te pakken en tegelijkertijd langdurige uitsluiting te voorkomen van mensen die moeilijk hun weg naar werk weten te vinden waarbij ook specifiek aandacht moet zijn voor toekomstige generaties.

5.4.2 Digitalisering

Een van de belangrijkste ontwikkelingen van nu is de steeds verdergaande digitalisering van onze samenleving en economie. Deze ontwikkeling biedt onze provincie kansen én brengt uitdagingen met zich mee.

De digitale revolutie gaat snel en daar hoort een proactieve houding van de provinciale overheid bij. De digitalisering levert kansen op voor Groningen. De stad en de regio beschikken over een goede uitgangspositie om een hoofdrol te spelen in de wereldwijde digitale transitie. Groningen heeft de kansen die de digitalisering biedt op vele terreinen al gepakt. De provincie Groningen heeft met de aanwezigheid van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG), de Hanzehogeschool en andere kennisinstellingen deskundig opgeleide werknemers en starters, met veel kennis over het gebruik van Big Data, CyberSafety en Kunstmatige Intelligentie.

In samenwerking met het bedrijfsleven is ook de IT Academy Noord-Nederland opgezet om mensen om te scholen in de IT en om medewerkers meer IT-vaardigheden bij te brengen. Reden voor bedrijven als IBM om Groningen als vestigingsplaats te kiezen. Daarnaast beschikt Groningen over een sterk startup-netwerk. Hier zijn verschillende succesvolle ondernemingen uit ontstaan.

Ook staat de digitalisering in de provincie Groningen in verbinding met allerlei sectoren. De grote industrie in de Eemshaven en Delfzijl, de gezondheidszorg, de energietransitie, het mkb, cultuur, onderwijs en de landbouw dragen bij aan en profiteren van de digitalisering in de provincie. Ook voor de proces- en de maakindustrie speelt digitalisering een belangrijke rol, vergelijkbaar met het programma Groningen@Work willen we ook de komende jaren blijven inzetten op dit onderwerp samen met onze partners.

5.4.3 Internationalisering

Internationale samenwerking en beleid

De opgave bestaat uit het vergroten van de internationale oriëntatie, kansen en grensoverschrijdende samenwerking van het Groninger bedrijfsleven en de regionale ecosystemen (incl. Human Capital). Dit draagt bij aan een concurrerend bedrijfsleven en een toekomstbestendige economie. Deze opgave maakt deel uit van het bredere internationaliseringsbeleid zoals dit wordt uitgewerkt in de agenda Internationalisering.

Deze opgave staat niet los van onze inzet m.b.t. Europese programma's. Daarbij werken wij ook aan een sterke regio die ook goed internationaal verbonden is.

Wij weten: "Een goede buur is beter dan een verre vriend." Daarom speelt de samenwerking met Noordwest-Duitsland, in samenspraak met onze buurprovincies Fryslân en Drenthe, een belangrijke rol. Wij liggen geografisch gezien dicht bij elkaar en lopen tegen dezelfde maatschappelijke uitdagingen aan. Bijvoorbeeld de ruimtelijke inpassing van de energietransitie, demografische veranderingen, zorg op het platteland of het tekort aan vakmensen in bepaalde beroepsgroepen. Als goede burens of "noabers" zoals men in het Gronings/Platdüütsch zegt, kunnen wij kennis met elkaar uitwisselen en gezamenlijk concrete oplossingen voor deze problemen ontwikkelen. Daarom is er een governance-structuur opgericht voor de grensoverschrijdende samenwerking met Duitsland, met name de deelstaat Niedersachsen, door de Samenwerkingsagenda 2020. Intentieverklaringen zijn getekend, bijvoorbeeld om gezamenlijke energieprojecten aan te jagen en het grensgebied tot een 'regionale Energie Unie' te ontwikkelen (2017). In 2022 werd een verklaring getekend tussen de minister-president van Niedersachsen en de Commissarissen van de Koning in Groningen, Drenthe, Friesland en Overijssel, om de samenwerking op gebied van waterstof te versterken. Grensoverschrijdende samenwerking is belangrijk voor een goed vestigingsklimaat in onze regio. Het kan van groot voordeel zijn om samen met de aangrenzende Landkreise strategieën te ontwikkelen om innovatieve bedrijven aan te trekken. Wij zullen dit in het verband van de grensoverschrijdende samenwerking (GROS) verder verkennen.

Daarnaast heeft de provincie Groningen een breed netwerk in de Noordzeeregio opgebouwd. In 2022 zijn innovatiemissies naar Scandinavië georganiseerd en Noord-Nederland is op dit moment gastheer van het Noordzeecommissie-secretariaat.

Focus Europese programma's met een Groningse bril

De Provincie Groningen zelf én andere partijen (van mkb tot kennisinstellingen) die gevestigd zijn binnen de provinciale grenzen maken gebruik van Europese subsidieprogramma's om hun ambities te realiseren. Programma's waarop dikwijls een beroep wordt gedaan, en waarin de Provincie ook een rol heeft, zijn het Just Transition Fund, EFRO, en in internationalere context, de verschillende Interreg-programma's (Deutschland-Nederland, North Sea Region, North-West). Het is cruciaal om speciale aandacht te besteden aan het bereiken van het regionale MKB met deze programma's, de drijvende kracht achter de Groningse economie. We moeten pleiten voor makkelijke toegang tot financiering voor hen en het mogelijk maken om innovaties op diverse themagebieden (digitalisering, landbouw, circulaire economie, personeel etc.) te implementeren binnen hun bedrijven. Hoewel er veel focus ligt op innovatie en samenwerking met kennisinstellingen in de verschillende programma's, ontbreekt het vaak aan middelen bij het MKB om deze (ontwikkelde) innovaties daadwerkelijk toe te passen, als men al de weg weet te vinden. Wat betreft interregionale oriëntatie richt het noordelijke MKB zich voornamelijk op de levering van haar producten en diensten op lokaal niveau (32%) en nationaal niveau (40%). Slechts een klein deel is actief op Europees (16%) en wereldwijd niveau (12%) en dit vertaalt zich met afnemende deelnamepercentages richting Europese programma's. Opmerkelijk is dat MKB-ers die internationaal gericht zijn, vaak sterk betrokken zijn bij onderzoek en ontwikkeling, maar dit vertaalt zich niet noodzakelijk naar hogere winstmarges.

Samenhang beleid en uitvoering

Samengevat, het internationaliseringsbeleid van onze provincie streeft ernaar om effectieve samenwerkingen aan te gaan met internationale partners en optimaal gebruik te maken van Europese financieringsmogelijkheden en deze ook te behouden voor de regio, met speciale aandacht voor het ondersteunen van het MKB in hun innovatieprocessen en de implementatie van bestaande innovaties. Daarbij richten we ons in het bijzonder op de uitvoering van Europese Programma's voor regionaal beleid met MKB als doelgroep: het Noord-Nederlandse EFRO-programma, het Just Transition

Fund en een focus op het INTERREG-A programma waarin grensoverschrijdende samenwerking centraal staat met Duitsland.

5.4.4 Ruimte en water

Als je een Groninger vraagt "wat maakt Groningen, Groningen?" dan zal dikwijls het antwoord zijn "het landschap". Dat landschap maakt de Groningers mede tot wie zij zijn, het zit onder de huid, het vormt mede hun aard. Toen de Groningers in het kader van 'Toukomst' werd gevraagd wat voor hen belangrijk is, was het antwoord dan ook: "mijn leefomgeving". De kwaliteit van die leefomgeving staat centraal in het provinciaal beleid. Dit gaat niet alleen om de sporen van het verleden, maar ook om de kwaliteiten van de toekomst. Naast de kwaliteit van het landschap, gaat het ook om onze cultuur, onze manier van samenleven, onze sterke economische sectoren en onze innovatiekracht. De ruimte in de provincie Groningen is waardevol en schaars, daar moeten we zuinig mee omgaan. Het dwingt ons tot het maken van scherpe keuzes. Oftewel dat een goede match ontstaat tussen het gewenste profiel, de milieuruimte en de beschikbaarheid van water en energie.

5.4.5 Energie en klimaat

Noord-Nederland vervult een belangrijke rol in grootschalige energieopwekking. Maar liefst 30% van de Nederlandse elektriciteitsproductie is bijvoorbeeld afkomstig uit Groningen¹. De regio beschikt over een uitgebreid ondergronds buisleidingnetwerk en kabelstelsels en is een intercontinentaal knooppunt van aardgas en elektriciteit, onder andere door de aanwezigheid van drie grote elektriciteitscentrales, twee grote onderzeese stroomkabels naar Noorwegen en Denemarken en de aansluiting van het Gemini windpark op zee. De laatste jaren is bovendien veel onshore wind- en zonne-energie bijgebouwd.

Met het dichtdraaien van de gaskraan is de strategische rol van Groningen op energiegebied afgenomen. Daar staat tegenover dat het (inter)nationaal strategische belang is versterkt met de komst van de LNG-terminal in de Eemshaven die op termijn ook kan worden ingezet voor de import van waterstof. Bovendien hebben we dankzij de gaswinning wel de beschikbaarheid over grootschalige gastransportinfrastructuur die ook in de toekomst kan bijdragen aan het Groninger verdienvermogen.

De goede beschikbaarheid van goedkope energie en de hoge betrouwbaarheid van het energienet in de provincie heeft geleid tot de vestiging van energie-intensieve industrie. Industrie die soms kwetsbaar is gebleken voor veranderingen in de energieprijzen en in een enkel geval daar juist slim van heeft geprofiteerd. Daar komt bij dat ook het Europese klimaatbeleid leidt tot hogere kosten voor bedrijven. De prijs van rechten om CO₂ uit te stoten wordt namelijk steeds hoger. Vanwege al deze ontwikkelingen zet de industriële sector vol in op energiebesparing en CO₂-reductie. In de periode 1990 - 2019 is de CO₂ intensiteit (de CO₂-emissie per ton product) van de Noord-Nederlandse industrie gedaald met 54%². Verreweg de grootste opgave voor een CO₂ neutrale economie ligt echter in de energiesector die verantwoordelijk is voor het merendeel van de CO₂-emissies in de provincie Groningen en valt onder het ETS (Europees Systeem voor emissiehandel).

Met de energie- en klimaattransitie komt een grote opgave om het energienet toekomstbestendig te maken. De snelle ontwikkeling van de afgelopen jaren heeft ook in Groningen geleid tot congestie op het elektriciteitsnet. Die congestieproblematiek is het grootst bij opwek van duurzame energie, maar ook aan de vraagkant neemt de congestieproblematiek snel toe. Bedrijven hebben nu al grote moeite om aansluitingen te vergroten of nieuwe aansluitingen op het net te krijgen. Dat zet een rem op economische ontwikkeling en verduurzaming.

¹ Industrietafel Noord-Nederland, Cluster Energie Strategie 2022

² Industrietafel Noord-Nederland, Voortgang regioplannen 2017 - 2019-2030

Vanwege het grote potentieel voor aanlanding offshore windenergie en de aanwezige gasinfrastructuur is de regio nadrukkelijk in beeld als locatie voor aanvoer en productie van CO₂-vrije waterstof. We hebben de afgelopen jaren dan ook een groot aantal plannen op het gebied van CO₂-vrije waterstof tot ontwikkeling zien komen³. Deze plannen zijn nog in ontwikkeling en hebben nog niet geresulteerd in definitieve investeringsbeslissingen of daadwerkelijke bouw van groene waterstofproductiecapaciteit. Het opstellen van een rendabele businesscase kent een uitdaging door de hogere prijs van waterstof ten opzichte van aardgas. De realisatie van de waterstof hoofdinfrastructuur (de waterstof Backbone) is ook een belangrijke voorwaarde voor de realisatie van waterstofplannen in de regio. Dat laat zien dat de organisatie van energietransitie vele facetten kent. Uit gesprekken met bedrijven blijkt wel dat zij geïnteresseerd zijn in het gebruik van CO₂ vrije waterstof, zeker als dit lokaal geproduceerd wordt. De complexiteit van de verschillende ontwikkelingen op het gebied van waterstof vraagt van de provincie een actieve rol, om een waterstofecosysteem te kunnen realiseren.

De positie van Groningen als energieregio wordt in de basis door investeerders in de energiesector nog steeds aantrekkelijk gevonden. Er zijn echter ook vraagstukken die spelen met name op het gebied van energie-infrastructuur, de prijsontwikkeling en de tijdige beschikbaarheid van voldoende (duurzame) energie en waterstof. Deze onzekerheden hebben impact op het vestigingsklimaat van de (maak)industrie. Denk hierbij ook aan de impact op de ruimte door de energietransitie waar we zorgvuldig mee om moeten gaan en veranderende ideeën onder onze inwoners met betrekking tot het draagvlak voor deze ontwikkelingen. We werken eraan om deze risico's voor het vestigingsklimaat te neutraliseren. Naast voordelen voor de Groningse bedrijven is er een koppelkans voor het gebruik van industriële restwarmte ten behoeve van de gebouwde omgeving.

5.4.6 Regiokernen

Rond de stad Groningen ligt het Ommeland. Dit gebied kenmerkt zich door rust en ruimte in unieke oude landschappen. Kwetsbare kwaliteiten die we kunnen benutten voor recreatie en die we vooral willen koesteren en versterken. Wij vragen als provincie expliciete aandacht en hulp van het Rijk voor de kleinere kernen in het Ommeland. Zij hebben een belangrijke regionale voorzieningenfunctie voor zo'n 350.000 inwoners, maar staan voor een enorme kwaliteitsverbetering. Het voorzieningenniveau in deze kernen is de afgelopen jaren merkbaar achteruitgegaan, wat niet alleen een economische impact heeft maar ook de leefbaarheid negatief heeft beïnvloed. Een specifiek proces voor elk dorp kan de specifieke aandachtspunten per dorp aanpakken.

5.4.7 Onderwijs, kennis en innovatie

In de Regional Innovation Scoreboard 2021 is Groningen aangemerkt als sterk innoverende regio. Tussen 2014 en 2021 zijn de innovatie prestaties in Groningen met meer dan 10% gegroeid. In het bijzonder Groningen scoort hiermee hoger dan het landelijke gemiddeld. Uit Europese onderzoeken blijkt dat er verbeteringen te behalen zijn in het vergroten van de geografische schaal van denken en werken. Daarbij ligt er een sleutel in het versterken van de samenwerking binnen het huidige innovatiesysteem. Op indicatoren als onderzoek- en ontwikkelingsuitgaven door de private sector, patent- en octrooiaanvragen, designtoepassingen en werkgelegenheid in kennisintensieve activiteiten, scoort Noord-Nederland relatief laag.

In de Noord Nederlandse Innovatie Monitor (NNIM) wordt het model van de

³ Zie voor een overzicht het "Investeringsplan waterstof Noord-Nederland 2020"

innovatiepiramide gehanteerd, om bedrijven te rangschikken van laag- naar hoog-innovatief. Uit recente cijfers blijkt weliswaar dat steeds meer bedrijven tot de koplopers op innovatievlak mogen worden gerekend: 48% in 2021 versus 44% in 2020. De toename is echter niet eenduidig. Meest opvallend is dat geen opwaartse beweging in de piramide wordt waargenomen. Zo is het aandeel ontwikkelaars, de groep net onder koplopers, al een aantal jaren redelijk constant (5% in 2019; 5% in 2020, 3% in 2021). Hetzelfde geldt voor niet-innovatieven, MKB'ers die helemaal nog niet innoveren (16% in 2019; 14% in 2020, 16% in 2021). Uit de 2021-studie blijkt dat er wel degelijk snelle groeiers zijn, circa 5% van de totale MKBpopulatie. Het zijn echter vooral koplopers die snel groeien.

Hetzelfde geldt voor maatschappelijke oriëntatie. Het blijkt dat maatschappelijke oriëntatie steeds meer wordt omarmd en uitgedragen. Van de deelnemende MKB'ers ziet 7 van de 10 zich als een sociale onderneming die gericht inspeelt op maatschappelijke uitdagingen. Ook hier gaat het overwegend om koplopers. Koplopers laten zien dat economische en maatschappelijke overwegingen hand in hand kunnen gaan. Bij deze MKB'ers staat niet zozeer kortetermijnwinst voorop, maar levensvatbaarheid op de lange termijn. Uit de NNIM, maar ook uit ander onderzoek (PBL 2018, CPB 2016, RLI 2019) blijkt duidelijk dat om het innovatief vermogen te vergroten een integrale aanpak nodig is. De aandacht dient te worden gericht op meerdere, samenhangende factoren, die verhinderen dat ondernemers stappen zetten op de innovatie-competentieladder. Ook is differentiatie nodig. Een jonge toepasser heeft andere problemen en ondersteuningsbehoeften dan een jonge volger of een oudere ontwikkelaar. Dit alles betekent dat innovatiestimulering effectief wordt als het is gericht op het vergroten en verbreden van de innovatiecompetenties van bedrijven én versterking van het innovatie-ecosysteem.

Groningen is op dit moment al een kennis- en innovatiehub van internationaal belang. De aanwezigheid van verschillende kennisinstellingen en de samenwerking tussen deze instellingen, de overheid en het bedrijfsleven (de triple helix) maakt dit mogelijk en biedt meer mogelijkheden voor de toekomst. Campusontwikkeling is al onderdeel hiervan. Dit biedt de leden van de triple helix de mogelijkheid om nog intensiever en creatiever samen te werken en om ontwikkelde innovaties direct te laten landen in de praktijk van het regionale MKB. We willen blijven inzetten op deze ontwikkeling, en de triple helix in het algemeen, om regionale bedrijven te helpen met innoveren en om de opgedane kennis en ervaring te kunnen vermarkten in de kenniseconomie.

Om onze regio innovatiever en creatiever te maken hebben we in Noord-Nederlands verband een regionale Innovatiestrategie vastgesteld (de RIS3). Dezes strategie is het uitgangspunt voor de inzet van regionale Europese fondsen maar ook voor activiteiten die vanuit de Universiteit van het Noorden worden geprogrammeerd. De strategie gaat uit van het komen tot nieuwe specialisaties die leiden tot nieuwe bedrijvigheid gebaseerd op onze sterktes en die inspelen op de toekomstige vraagstukken.

5.4.8 Mobiliteit

Mobiliteit is een van de pijlers die bijdraagt aan brede welvaart en de maatschappelijke opgaven waar we in Groningen voor staan. Net zoals elke reis altijd een doel of een reden heeft, zien we mobiliteit daarbij als middel om deze opgaven te bereiken.

De combinatie van de bruisende stad en de overvloed aan ruimte in het Ommeland maakt onze provincie aantrekkelijk als vestigingsplaats voor particulieren en bedrijven. Er liggen opgaven om het grote aantal dagelijkse vervoersbewegingen naar de stad, waar de ruimtedruk al hoog is, mogelijk te maken. En tegelijkertijd willen we de inwoners van de dorpen bedienen. Zij zijn meer afhankelijk van voorzieningen die steeds verder weg waardoor zij langere afstanden moeten afleggen. Hierbij zijn de reistijd die een persoon

moet afleggen om te reizen van en naar economische kerngebieden en de langeafstandsverbindingen naar bijvoorbeeld de Randstad, Duitsland en Scandinavië essentieel.

Groningen spant wereldwijd de kroon op fietsgebied; nergens ter wereld fietsen relatief gezien zoveel mensen als in de stad Groningen. En het Ommeland biedt alle ruimte om te voet, per vaartuig of per fiets het cultuurhistorisch erfgoed en landschap te ontdekken. Ook de Groninger vaarwateren zijn nog onontdekte juweeltjes. Bovendien is gezond ouder worden, oftewel healthy ageing, al jaren een belangrijk thema in de provincie. Er zijn dus genoeg aanknopingspunten om actief bewegen en genieten te stimuleren in Groningen.

Onze provinciale infrastructuur (fietspaden, wegen, vaarwegen en de directe omgeving daarvan zoals het groen) verbindt dorpen en steden en bepaalt voor een belangrijk deel onze kijk op het landschap. Een goed infrastructuurnetwerk in en naar de provincie Groningen kan een aanjager zijn voor de ruimtelijke en economische ontwikkeling van onze provincie. Tegelijkertijd heeft de manier waarop we omgaan met onze infrastructuur invloed op de leefbaarheid en de leefomgeving.

Een goede bereikbaarheid voor bedrijven is cruciaal om niet alleen de medewerkers, maar ook klanten, leveranciers en goederen tijdig op de juiste plek te krijgen. Zo kan mobiliteit een belangrijke motor zijn om de economie en werkgelegenheid aan te jagen. Goed georganiseerde bereikbaarheid over weg, water, lucht en per buisleiding (multimodaliteit) is een bron van werkgelegenheid, zeker als daar nieuwe vormen van slimme en groene mobiliteit voor ingezet worden.

In Groningen vindt veel goederenvervoer en logistiek plaats over de weg en via het water. Het potentieel van vervoer over water en spoor is onderbenut, terwijl daar flinke duurzaamheidswinst valt te halen. Mobiliteit is een grote veroorzaker van CO₂-uitstoot, en ook van stikstofoxiden en geluid. Dit heeft negatieve effecten op het klimaat, de natuur en de gezondheid van mensen. De ontwikkelingen om mobiliteit te verduurzamen staan daarom niet stil.

5.5 Economische sectoren

Nu u een beeld heeft van de recente sector-overstijgende economische ontwikkelingen gaan we specifiek in op een aantal sectoren die van belang zijn voor de Groninger economie. Het MKB wordt niet apart benoemd omdat deze bedrijven de basis zijn voor en verspreid zijn over allerlei sectoren. Wij willen het MKB bij uitstek ondersteunen, dit is immers de kurk waar de Groninger economie op drijft. Bij de uitwerking van deze visie in de beleids- en uitvoeringsplannen zal hier specifiek rekening mee gehouden worden. Hiernaast willen we aangeven dat in de definitieve versie van deze visie de energiesector en de maakindustrie een eigen paragraaf zullen krijgen.

5.5.1 Industrie

De industrie is een belangrijke werkgever en levert een grote bijdrage aan de economische structuur en verdienvermogen van de provincie. De industrie is ook een belangrijke trekker van onderzoek en innovatie. Van de totale onderzoek- en ontwikkelingsuitgaven in het bedrijfsleven neemt de industrie 55 - 60% voor rekening (NPAL -industrie Kompas 2020 - 2025).

Daarbij zijn wel belangrijke regionale verschillen, met name tussen stad en ommeland. De industrie is met name buiten de stad te zien als economische motor. Met als hoofdtrekker het industriecluster in de Eemsdelta regio (Eemshaven en Delfzijl) en de koppeling hiervan met de industriecluster rondom Emmen. Dit cluster wordt gerekend tot de top-5 industriële clusters in Nederland. De Eemshaven speelt daarbij een cruciale rol

als Energiehaven. Niet alleen vanwege de grootschalige energieproductie en de intercontinentale energieverbindingen, maar ook wat betreft logistiek voor offshore windindustrie en in toenemende mate voor energie gerelateerde maakindustrie. Delfzijl heeft een profiel van groene chemie en circulaire industrie en levert onder andere 15% van de totale nationale basischemieproductie. Andere belangrijke industriële sectoren in Groningen zijn de papierindustrie en de agro-industrie. Ook datacenters, waaronder "hyperscale" datacenters, hebben de weg naar Groningen weten te vinden.

Ook kent Groningen een aantal belangrijke maakindustriebedrijven waarbij de maritieme sector opvalt. Noord-Nederland en de maritieme wereld zijn sterk met elkaar verbonden. Met een werkgelegenheid voor circa 4.200 personen in de provincies Drenthe, Friesland en Groningen vormen de meer dan 100 maritieme bedrijven een economische factor van betekenis. De komende jaren zal de sector de transitie naar duurzame scheepvaart maken. Deze uitdaging wordt opgepakt in een unieke samenwerking tussen bedrijfsleven en kennisinstellingen, de Groninger Maritime Board (GMB). Zowel reders, werven als toeleveranciers en verzekeraars nemen deel aan de GMB. Deelnemers onderkennen het belang van behoud van de keten in de maritieme industrie in het Noorden en de noodzaak om samen te werken.

Het vestigingsklimaat van de industrie staat momenteel echter onder grote druk. Nieuwe Investeringsbeslissingen blijven op dit moment uit en voorgenomen investeringsbeslissingen worden vaak uitgesteld. Nederland verliest haar concurrentiepositie door knelpunten op het gebied van ruimte, milieu, markt, kostenstijging, hoge rente en arbeidsmarkt (krapte en salarisstijging).

5.5.2 Landbouw

De provincie Groningen telt 2478 boerenbedrijven (= primaire landbouw). Deze boerenbedrijven hebben gezamenlijk zo'n 162.000 hectare landbouwgrond in gebruik. Dit is ruim 70% van het totale oppervlakte van de provincie Groningen. Iets meer dan de helft van dit areaal wordt gebruikt voor de akkerbouw voor met name de productie van aardappelen, bieten en granen. Het restant wordt voornamelijk gebruikt door melkveehouderij-bedrijven (grasland en mais). Er zijn in de provincie 114 intensieve veehouderijbedrijven die vlees en eieren voortbrengen. Van alle primaire bedrijven is in Groningen 4,2% biologisch.

Het merendeel van de Groningse landbouwproducten wordt verwerkt en tot waarde gebracht door (grotendeels) in Groningen gevestigde bedrijven zoals Avebe, Cosun, Agrifirm, Friesland Campina, HZPC, DunAGro, Holland Malt. Dit noemen we de verwerkende industrie. De verwerkende industrie, toelevering, distributie én primaire sector wordt tezamen het 'agrocluster' genoemd. Bijna 70.000 mensen hebben werk in het noordelijke agrocluster. Dit is circa 11% van de totale werkgelegenheid in Noord-Nederland. De totale omzet van het noordelijk agrocluster is 5,3 miljard euro. Dat is ongeveer 10% van de totale toegevoegde waarde in Noord-Nederland (bron: De Noord-Nederlandse agrosector en agrocluster in beeld, editie 2022).

De landbouwsector heeft niet alleen een belangrijke economische toegevoegde waarde, maar heeft ook grote invloed op het landschappelijke karakter en de leefbaarheid van het landelijk gebied. En het is ook een sector die met een veranderende opgave te maken krijgt. In de diverse landschappelijke gebieden in onze provincie zien we op basis van de unieke kwaliteiten verschillende perspectieven ontstaan voor de landbouw.

Het merendeel van de Groningse landbouwproducten wordt verwerkt en verder tot waarde gebracht door agro-industriële bedrijven zoals Avebe, Cosun, Agrifirm, Friesland Campina, HZPC, DunAGro en Holland Malt. Deze en andere bedrijven zijn vanwege hun rol in de verwerking, toelevering en distributie van agrarische producten een wezenlijk

onderdeel van de totale agroketen en daardoor zeer nauw verbonden met boeren in niet alleen Groningen maar ook Friesland en Drenthe. Tegelijkertijd zorgt dit 'agrocluster' voor veel werkgelegenheid. Bijna 70.000 mensen hebben werk in het noordelijke agrocluster (circa 11% van de totale werkgelegenheid in Noord-Nederland). De totale omzet van het noordelijk agrocluster is 5,3 miljard euro. Dat is ongeveer 10% van de totale toegevoegde waarde in Noord-Nederland. We merken hierbij op dat de toegevoegde waarde met name in de agro-industrie zit, de primaire landbouw op zich is verantwoordelijk voor ongeveer 2% van de toegevoegde waarde.

5.5.3 Gezondheidseconomie

De aanwezigheid van een uitgebreide kennisinfrastructuur, sterke clusterorganisaties en bedrijven die actief zijn in o.a. health(science), e-health en medtech, zorgt ervoor dat Groningen een sterke positie heeft om economische en sociaalmaatschappelijke kansen binnen de sector te benutten. Hierbij ligt de focus op innovaties die de beweging van zorg naar positieve gezondheid (preventie) ondersteunen en stimuleren. Richting bedrijven wordt nadrukkelijk geadviseerd om samen te werken met zorgaanbieders en om verbinding te leggen met andere sectoren. Hierdoor komen innovaties sneller tot stand met blijvende aandacht voor de nodige transitie.

Het gezondheidszorgsysteem in Nederland en in het bijzonder in Noord-Nederland loopt tegen zijn grenzen aan. Dit mede als gevolg van een toenemende zorgvraag, vergrijzing, verminderde instroom in zorgopleidingen en vertrekkend of uitvallend personeel. Om de zorg betaalbaar en toegankelijk te houden, zijn technologische en creatieve innovaties nodig die zorg en gezondheid verbeteren, de duurzame inzetbaarheid van arbeidskrachten versterken en die aan een toekomstbestendige samenleving bouwen. Hier liggen volop ontwikkelkansen voor Noord-Nederland, waar een sterke en innovatieve industrie is gevestigd in de gezondheids- en medische technologie.

5.5.4 Vrijetijdseconomie

De vrijetijdssector is een relatief grote sector in de provincie Groningen, met een aandeel van meer dan 6% van de totale werkgelegenheid. De sector is de afgelopen jaren gemiddeld genomen de 6e sector in de provincie qua werkgelegenheid (bron: LISA, 2022). Vrijetijdseconomie kent een recreatieve en een toeristische component. Recreatie omvat alle activiteiten die in de vrije tijd plaatsvinden en ontspanning als doel hebben. Bij toerisme verblijven personen minimaal één nacht buiten hun normale omgeving voor ontspanning, zaken of andere redenen. Beide versterken de leefbaarheid, de kwaliteit, zorgen voor bestedingen en werkgelegenheid. Culturele activiteiten en evenementen, zoals prominente Groningse festivals en blockbuster-tentoonstellingen, zorgen door extra overnachtingen en horeca uitgaven voor een economische meerwaarde. Vrijetijdseconomie voegt waarde toe aan bestemmingen en draagt bij aan brede welvaart omdat bijvoorbeeld het voorzieningenniveau en cultureel aanbod in plattelandsregio's in stand kan blijven. We streven naar een aantrekkelijke provincie voor zowel de inwoners als bezoekers en een sterkere koppeling tussen stad en ommeland.

Tussen de componenten (bestemming, bewoners, profijt) dient er balans te zijn, zodat de brede welvaart in de regio geborgd en gestimuleerd wordt. De landelijke visie 'Perspectief Bestemming Nederland 2030' speelt hier met een andere kijk op bestemming Nederland op in. Het doel is dat toerisme bijdraagt aan het welzijn en de welvaart in heel Nederland. De verwachte groei van het aantal bezoekers en de noodzaak tot een betere spreiding van toerisme over Nederland, biedt perspectief voor de provincie Groningen.

In navolging op het landelijke beleid willen wij ook met het provinciale beleid ernaar streven dat elke inwoner van Groningen gaat profiteren van de vrijetijdseconomie. Deze ambitie is omschreven in de Strategische Visie Vrijetijdseconomie Provincie Groningen 2021-2030 die op 3 februari 2021 door uw Staten is vastgesteld. Een tienjarige visie met daarin zes opgaven waarmee we, samen met partners, de Groningse vrijetijdseconomie

een impuls willen geven om daarmee een bijdrage te leveren aan de brede welvaart van alle inwoners in onze provincie.

Drie uitvoeringsprogramma's Vrijetijdseconomie 2021-2023 'Werken aan de basis', 2024-2027 'Groeiend Gastvrij' en 2028-2030 (wordt nog ontwikkeld) geven uitvoering aan de ambities in de Strategische Visie Vrijetijdseconomie 2021-2030. We bouwen in de basis aan de ontwikkeling van toeristisch recreatieve en culturele bestemmingen, een functionerend routenetwerk, lokale evenementen, de koppeling met onderwijs, goede monitoring en het vermarkten van onze provincie. Maar er is meer voor nodig om elke inwoner in Groningen te laten profiteren van een groeiende vrijetijdseconomie in de provincie Groningen. De koppeling en samenwerking met partners en andere programma's (waaronder de Baanbreker Vrijetijdseconomie en de Economische Visie) is essentieel om de ambities uit de Strategische Visie Vrijetijdseconomie te verwezenlijken. De vrijetijdseconomie staat niet op zichzelf en is één van de sectoren binnen de economie. Als verbindende schakel maken we daarom werk van samenwerking en samenhang in de economische sector. Bijvoorbeeld op de thema's aansluiting arbeidsmarkt en onderwijs, ambitie op het stimuleren van ondernemerschap en de merkkracht en vermarkting van de provincie Groningen is aansluiting en versterking vanuit het economisch beleid van belang. De nadere koppeling tussen alle beleidsthema's en bredere financieringsregelingen volgen in de uitgewerkte beleidsprogramma's van de Economische Visie.

6. Groningen 2035, naar een werkend perspectief!

Na het voorgaande overzicht van de huidige situatie, en de kansen en bedreigingen die daaruit voortkomen, nemen we u graag mee naar de toekomst. Waar willen we staan in het jaar 2035? En waar is dit toekomstbeeld op gebaseerd? Dit hoofdstuk kent een vergelijkbare opbouw als het voorgaande hoofdstuk. We beginnen met aangeven waar we onze keuzes op baseren en hoe Brede Welvaart dit structureert (waarom willen we dit?). Hierna schetsen we het toekomstbeeld op thematisch en vervolgens sectoraal niveau (waar willen we heen?).

6.1 De ambitie: verhogen van de brede welvaart!

We zetten brede welvaart voorop in de keuzes die we maken in onze regionale economie. Brede welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden. Naast materiele welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontwikkeling en veiligheid. En brede welvaart gaat niet alleen over het hier en nu maar ook over de doorwerking elders en in de toekomst. Met deze economische visie gaan we hier structureel extra waarde voor de Groninger aan toevoegen.

Qua economische ontwikkeling zetten we in op sectoren waar al veel toegevoegde waarde gegenereerd wordt of verwacht wordt. We groeien niet meer om te groeien, maar richten ons op kwalitatieve groei. Een kwalitatieve groei die selectief is als het gaat om die delen van de regionale economie waar sprake is van duurzame ontwikkeling en verdienvermogen. We zoeken steeds naar een goede mix tussen bestaand bedrijfsleven en nieuwe bedrijven die elkaar versterken. We willen innovaties toepasbaar en toegankelijk maken voor het bestaande MKB. Daarnaast richten we ons op innovaties binnen ecosystemen en nieuwe bedrijven die vernieuwing meebrengen naar onze regio.

Iedere Groninger heeft op zijn/haar eigen manier baat bij de economische ontwikkelingen en investeringen in onze provincie. We willen het besteedbaar inkomen van de Groninger verhogen. Het bruto regionaal product en het daaraan gekoppelde inkomensniveau blijft immers onderdeel van brede welvaart. Het is alleen niet meer het hoofddoel van het beleid maar slechts één van de mogelijkheden om de brede welvaart te bevorderen. In Groningen is de basis op orde en is er een positief vestigingsklimaat door middel van werkgelegenheid, kennisontwikkeling, innovatie, investeringen, recreatie, cultuur en vrije tijd. Onze provincie is een economisch gezonde regio, op weg naar een circulaire economie, waar het goed leven, werken, verdienen, leren en recreëren is.

6.2 De ambitie uitgewerkt per thema

6.2.1 Circulaire economie

De hoeveelheid grondstoffen die wereldwijd wordt gebruikt, is in de afgelopen eeuw verachtvoudigd. Dit is niet alleen inefficiënt en milieubelastend, maar leidt ook tot economische schade als gevolg van grondstoftekorten en prijsfluctuaties. Onze ambitie is dat er bij toekomstige en huidige bedrijven geen kilogram grondstof verloren gaat. We zetten daarom in op een zo circulair mogelijke economie in 2035: een economie waarin de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in stand blijft en we de productie van afval minimaliseren met als uitgangspunt 'reststof is grondstof'. Hiermee verminderen we leveringsrisico's en vervuiling en maken we onze economie toekomstbestendig. We zien een circulaire economie niet als doel, maar als middel om bij te dragen aan brede welvaart, zowel hier en nu, als elders en later.

In de transitie naar een circulaire economie zien we voor onze regio verschillende kansen, waar we bedrijven bij stimuleren en faciliteren. We zetten in op:

- Vergroenen van de chemische productieketens, bijvoorbeeld door het stimuleren van substitutie van fossiele grondstoffen door natuurlijke grondstoffen zoals suiker.
- Reduceren van de hoeveelheid afval in onze regio, door te voorkomen dat afval ontstaat of door deze materialen te benutten als circulaire grondstof voor de industrie.
- Stimuleren van circulaire verdienmodellen bij het MKB.

Verder zien we kansen om onze woningbouw- en isolatieopgave meer circulair en biobased in te vullen. Dit biedt mogelijk ook kansen voor nieuwe cross sectorale samenwerkingen, bijvoorbeeld tussen woningbouw en landbouw. Hiernaast willen we ons sterker profileren als circulaire regio, onder andere om arbeidskrachten en bedrijven te behouden en aan te trekken.

Naast kansen zien we in de transitie naar een circulaire economie ook mogelijke knelpunten. Een circulaire economie vraagt tot 40 procent meer ruimte dan de lineaire, fossiele economie nu, bijvoorbeeld voor de opslag en verwerking van grondstoffen. En er is voldoende schone energie nodig. Maar niet alles kan (meer), dus hierin moeten we transparante afwegingen maken op basis van brede welvaart. Onze voorkeur gaat hierbij uit naar bedrijven die efficiënt omgaan met ruimte, energie en grondstoffen en dit combineren met een schoon productieproces met hoge toegevoegde waarde voor de circulaire economie.

6.2.2 Arbeidsmarkt

In 2035 kent de Groningse arbeidsmarkt structureel een lage werkloosheid en functioneert de arbeidsmarkt zo optimaal mogelijk en werken we toe naar een goede balans tussen vraag en aanbod. Met ons arbeidsmarktbeleid hebben we tijdig ingezet op passende werkgelegenheid inclusief opleidingen en omscholing. Bedrijven kunnen daardoor flexibel gebruik maken van de beschikbaarheid van arbeidskrachten, zowel nationaal als internationaal, die op dat moment nodig zijn om hun bedrijf te laten meebewegen met de marktontwikkeling, te verduurzamen of te laten groeien.

Samen met onze (sociale) partners, waaronder de arbeidsmarktregio, hebben we ingezet op leven lang ontwikkelen. De arbeidsmarkt is daardoor toekomstbestendiger gemaakt. Werkenden en werkzoekenden kunnen beter omgaan met de hoge economische dynamiek. Bijtjds zijn werknemers en werkzoekenden omgeschoold van krimpende sectoren naar groeisectoren zoals de techniek en de zorg en is hun baan zekerheid daarmee verhoogd. De door robotisering verdwenen banen zijn opgevangen door nieuwe banen in de ICT en de energietransitie heeft geleid tot veel banen in duurzame vormen van energie. Intersectorale arbeidsmobiliteit is daarbij een vanzelfsprekendheid geworden.

Langdurige uitsluiting van mensen die wat verder van de arbeidsmarkt afstaan is tegengegaan. Zogenaamde generatie werkloosheid is doorbroken door specifieke programma's gericht op talentontwikkeling van juist de jongere generaties. Cultuureducatie kan daar bijvoorbeeld een rol spelen, omdat daarmee creatief vermogen wordt ontwikkeld om te komen tot innovatieve, weerbare en veerkrachtige inwoners. Voor mensen waarvoor betaalde arbeid bij een werkgever een stap te ver is, hebben we het principe van basisbanen uitgerold over de hele provincie. Een basisbaan betreft bijvoorbeeld werkzaamheden bij een sportvereniging of opruimwerkzaamheden in een wijk. Daarmee wordt nuttig werk verricht die belangrijk is voor de buurt of omgeving en levert daarmee een grote bijdrage aan de brede welvaartsfactor en het welbevinden van de persoon zelf. Daarnaast wordt er continu, samen met de arbeidsmarktregio (Werk in zicht), gekeken naar de mogelijkheden binnen kansrijke sectoren als de Zorg en Vrijtijdseconomie als kansrijke sector voor deze doelgroep.

Onze campussen met praktijkgericht onderwijs en de kennisinstellingen spelen een belangrijke rol als het gaat om talent- ontwikkeling van jonge generaties en het voorzien in vraag van het bedrijfsleven. Samen met de overheden en bedrijfsleven (de zogeheten Triple-Helix) werken zij voortdurend samen zodat tijdig kan worden ingespeeld op de vraag en de innovatieontwikkeling van mensen, door het continu aanbieden van adequate ontwikkel- en scholingstrajecten. Talent en vakmanschap gaat daarbij niet verloren voor de regio. Gerichte programma's zorgen ervoor dat meer jongeren kiezen voor een opleiding in de zorg of techniek. Goed onderwijs is daarbij de sleutel tot een betere toekomst voor de komende generaties. Techniek onderwijs blijft dus overeind in de regio.

Tot slot zijn om- en bijscholing vaste instrumenten om mensen te mobiliseren van overschot- beroepen naar tekort- beroepen. Onderwijs en bedrijfsleven hebben gezamenlijke (flexibele) onderwijsprogramma's dan wel campussen ontwikkeld, waardoor op tijd geschakeld kan worden tussen vraag en aanbod en talent behouden blijft voor de regio. Het opleidingsprogramma is daarmee gericht op de voortdurende ontwikkeling van vaardigheden die gevraagd worden vanuit de arbeidsmarkt.

6.2.3 Digitalisering

De provincie Groningen heeft in 2035 een robuuste digitale sector en een economie en samenleving die digitale mogelijkheden ten volle benut. Deze situatie is mede ontstaan doordat de provincie volop heeft ingezet op kennisontwikkeling, opleidingen, voorlichting, proeftuinen en het ondersteunen van het MKB en de start- en scaleups. In 2035 is het digitale vestigingsklimaat in de provincie dusdanig aantrekkelijk dat deze bedrijven ook voor de provincie behouden blijven. De digitale revolutie en transitie gaat in een hoog tempo waardoor plannen en beleid vaak ingehaald worden door nieuwe kennis en technologieën. De provincie speelt met haar flexibele regionale beleid slim in op de Europese en nationale digitaliseringsstrategieën. Tegelijkertijd is de uitdaging om ook de inwoners en bedrijven mee te nemen in de digitale transitie om zo een inclusieve digitale toekomst te creëren opgepakt. Dit is ook van belang voor de transitie naar een circulaire economie, waar digitalisering een cruciale voorwaarde voor is. Inwoners, onderwijs en bedrijfsleven profiteren allemaal van digitalisering.

Vanuit het Akkoord van Groningen is het Masterplan Campussen geïnitieerd. Een plan voor langjarige ontwikkeling en versterking van het kennis- en innovatie ecosysteem in onze regio. Campussen en hub's waar partners uit onderwijs, kennisinstellingen en bedrijfsleven samenwerken zijn essentieel voor een sterk regionaal innovatie-ecosysteem. Het plan voorziet dan ook in het ontwikkelen van fysieke locaties in de stad en regio. Locaties waar ook wordt gewerkt aan de speerpunt thema's energie, gezondheid en digitalisering. Het Akkoord van Groningen heeft als doelstelling om de beste campussen, opleidingen en hybride leeromgevingen te realiseren in metropoolregio Groningen en zo het kennis- en innovatie-ecosysteem te versterken waar de metropoolregio en het land van profiteren.

6.2.4 Internationalisering

Onze MKB-bedrijven willen we ondersteunen om hun internationale netwerk te vergroten, nieuwe handels-/samenwerkingspartners te vinden en nieuwe afzetmarkten te ontsluiten.

De goede praktijk van de innovatiemissies, die in de afgelopen jaren door de provincie en gemeente Groningen werden georganiseerd, zal ook worden gebruikt om het Groningse MKB in de hele provincie te ondersteunen. Wij willen kleinschalige missies organiseren voor het Groningse MKB, bv. naar Noordwest-Duitsland en voor verschillende onderwerpen. Thema's en sectoren komen voort uit deze visie, maar zijn ook afhankelijk van de behoeftes van onze Groningse bedrijven, en wij zullen dit samen met relevante bedrijvenorganisaties en de gemeenten verder verkennen.

Internationalisering van het MKB in Groningen wordt gezien als een middel om zowel de negatieve externe invloeden van buiten de provincie- en landsgrenzen te verzachten als

economische groei te bevorderen, met nadruk op het realiseren van brede welvaart. We richten ons daarbij op zaken als het openen van nieuwe markten, het vergroten van afzetmogelijkheden, het stimuleren van innovatie, creativiteit en kennisdeling, het bouwen van netwerken, het diversifiëren van risico's en het versterken van het regionale imago. Hierbij wordt o.a. gebruikgemaakt van onze eerstelijns- en ondersteuningsorganisaties en/of stimuleringsprogramma's. Dit sluit samenwerking met onze sterke kennisinstellingen met internationale bekendheid niet uit, maar legt meer focus op concrete implementatie van beschikbare kennis.

De realisatie van deze beleidsmatige en uitvoeringsgerichte doelstellingen vereist een aantal voorwaarden:

- Het opbouwen en onderhouden van duurzame samenwerkingsrelaties binnen Noord-Nederland en met buurlanden, met een speciale focus op Duitsland.
- Het ontwikkelen van gemeenschappelijke strategieën voor samenwerking op verschillende economische thema's.
- Het MKB ondersteunen bij het toegang krijgen tot Europese fondsen en projecten gericht op o.a. internationale kennis en ketenontwikkeling
- Het maken van strategische keuzes over welke Europese programma's het best aansluiten bij provinciale doelen, waarbij de provincie een duidelijke rol kiest (bijvoorbeeld als partner, ontwikkelaar of projectuitvoerder).

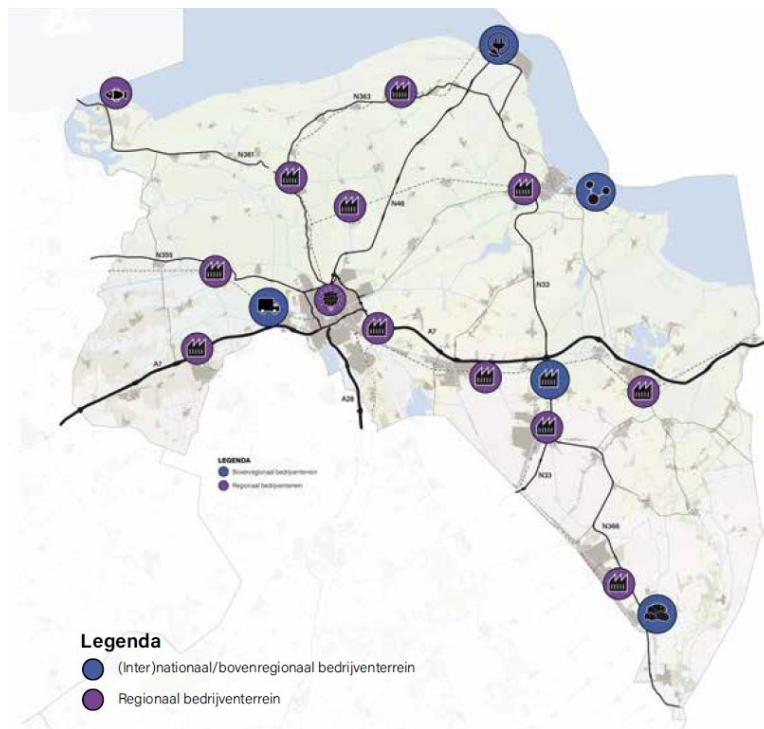
Internationale samenwerking vergt vaak lange adem. Beleidsbeïnvloeding in Brussel, het werven van Europese subsidies, de uitvoering van programma's als programmapartner en het ontwikkelen van internationale en grensoverschrijdende projecten zijn niet mogelijk zonder te investeren in bestaande, en te zoeken naar, nieuwe internationale verbindingen en netwerken. De provincie moet de lange strategische lijnen en het lange termijn perspectief verbinden met concrete, haalbare doelen voor de komende jaren. Dit zal verder worden uitgewerkt in een nieuwe Agenda internationalisering.

6.2.5 Ruimte en water

De tendens is dat in de toekomst verdergaande veranderingen in het water- en bodemsysteem optreden. Het gevolg is: afname van waterveiligheid door een stijgende zeespiegel en verdergaande bodemdaling door ontwatering, verzilting en de gevolgen van de gas- en zoutwinning. Daarnaast verwachten wij een verminderde zoetwaterbeschikbaarheid tijdens langdurige periodes van droogte en toename van wateroverlast op de laaggelegen plekken door hoosbuien of langdurige regenval. Deze ontwikkelingen brengen in toenemende mate risico's met zich mee voor de economie en de landbouw. Passende maatregelen en keuzes zijn noodzakelijk om deze risico's beheersbaar te houden en de economische impact te beperken. Veel van deze maatregelen en keuzes zullen, vanwege hun ruimtelijke aard, in de Omgevingsvisie opgenomen worden. Zij het in mindere mate liggen ook bij de industrie zelf mogelijkheden, bijvoorbeeld op het gebied van circulair industriewater.

Het ruimtelijke uitgangspunt dat vraag en aanbod van energie dicht bij elkaar georganiseerd worden leidt tot belangrijke energieknooppunten in de regio Groningen-Assen en de vijf XXL-bedrijventerreinen in onze provincie. Op deze terreinen concentreren we de energie-intensieve grootschalige bedrijvigheid. Samen met de gemeenten werken we aan bedrijventerreinen voor het regionale MKB door deze duurzamer, groener en efficiënter in te richten. De ruimtelijke sturing hierop verloopt via de Omgevingsvisie. De sturing op en inrichting van lokale bedrijventerreinen blijft bij de gemeenten zoals dat nu ook geregeld is. In het provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (pMIEK) wordt rekening gehouden met deze concentratie bij de prioritering van de energie-infrastructuur. We zoeken daarbij samenwerking met grote energieverbruikers en netwerkbedrijven om mogelijkheden te benutten om samen het net waar mogelijk te ontlasten. Dit vraagt om innovatie van

industriële processen.

Overzicht van de bovenregionale en regionale bedrijventerreinen in de provincie Groningen. Bron: Koersdocument Omgevingsvisie 2022.

6.2.6 Energie en klimaat

Energie is een van de belangrijkste randvoorwaarden voor een groene industriepolitiek. In 2035 moet het Groninger energiesysteem zorgen voor een solide fundament voor een het vestigingsklimaat voor bedrijven en bijdragen aan de brede welvaart en het verdienvermogen van de regio. Dit energiesysteem is gebaseerd op een brede energiemix die bijdraagt aan hoge leveringszekerheid, het tegengaan van netcongestie, een lager prijsniveau van energie én een grotere beschikbaarheid van CO₂-vrije energie. Uitgangspunt daarbij zijn betaalbaarheid, beschikbaarheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid. Hier werken verschillende partijen, zoals Tennet, Enexis aan. De provincie is hierbij als belanghebbende nauw betrokken. In lijn met het nationale en Europese klimaatbeleid is het doel dat de elektriciteitssector in 2035 minimaal CO₂ neutraal is. In het Programma Energie wordt uitgewerkt hoe dit verder zal worden ingevuld voor zover deze opgave binnen de rol en taak van de provincie valt. We geven ruimte aan het afvangen van industriële emissies zoals bijvoorbeeld in de planontwikkeling van RWE en Equinor is weergegeven.

De verwachting is dat de beschikbaarheid van CO₂-vrije energie na 2030 snel toeneemt als gevolg van opschaling van regionale productie, aanlanding van offshore waterstof dan wel import. Groningen heeft de ambitie om op het gebied van waterstof een stevige rol te spelen in de (inter)nationale koolstofvrije energievoorziening. Deze rol kan bijvoorbeeld bestaan uit CO₂ vrij regelbaar vermogen, startpunt van de backbone of het leveren van CO₂ vrije waterstof aan bedrijven. We stellen daarbij als voorwaarde dat de waterstofsector in bredere zin bijdraagt aan de ontwikkeling van regionale waardeketens en het verdienvermogen van de regio. We zien waterstof vooral een belangrijke rol als grondstof voor de circulaire industrie/economie. Het realiseren van een grote 'thuismarkt' voor productie en import van CO₂-vrije en groene waterstof biedt tevens kansen voor het aantrekken van waterstof gerelateerde maakindustrie. Eveneens moet sprake zijn van

een goede inpassing in de omgeving en verwachten we dat de sector investeert in duurzame inzetbaarheid en scholing, onder andere in een waterstofcampus.

In lijn met de biomassa visie van de provincie Groningen is in de brede energiemix beperkt ruimte voor de inzet van biograndstoffen voor energie-opwekking en transportbrandstoffen. In een circulaire economie zijn biograndstoffen primair nodig als grondstof voor materialen en producten. De inzet van biograndstoffen voor energiedoeleinden kan mogelijk een rol spelen in de transitiefase naar een CO₂-vrij energiesysteem. Echter om te voorkomen dat door eenzijdige stimulering (zowel financieel als in regelgeving) van de energiesector biograndstoffen vooral als grondstof voor de energiesector wordt benut, pleiten we in nationaal en internationaal verband voor een gelijk speelveld voor de inzet van biograndstoffen. In het kader van de circulaire economie dient dus volgens ons de inzet van biograndstoffen in de industriector net zo sterk gestimuleerd te worden als in de energiesector op dit moment al plaats vindt.

Het is belangrijk de verschillende rollen en verantwoordelijkheden van de provincie Groningen te onderscheiden. Als bevoegd gezag voor het besluiten over vergunningaanvragen heeft de provincie zich te houden aan wet- en regelgeving. De provincie kan bijvoorbeeld niet positief of negatief besluiten over een vergunningaanvraag op basis van haar visie.

6.2.7 Regiokernen en woningbouw

De leefbaarheid in dorpen en regionale kernen is verbeterd in 2035. De impuls die door het provinciaal economisch beleid is gegeven aan de detailhandel, cultuursector, creatieve industrie en horeca om het voorzieningenniveau en het organiserend vermogen te verbeteren hebben daaraan bijgedragen. Dit heeft bijgedragen aan bruisende centra. Groningen is nog steeds een fijne provincie om te wonen, te werken en te recreëren. In de provincie is sprake van een aantrekkelijke veilige en gezonde leefomgeving, zonder noemenswaardige milieuhinder. Driekwart van de nieuwbouw van woningen van in totaal 28500 woningen is vooral gerealiseerd in de zogenaamde T-structuur in de regio Groningen-Assen. De regionale centra en dorpen hebben een kwaliteitssprong gemaakt door de bestaande voorraad kwalitatief te verbeteren dan wel te transformeren. Voor Groningen betekent dit nog eens dat door herstructurering van de bestaande voorraad zoals in naoorlogse wijken, kantoren of ander vastgoed ruim 29.000 woningen kunnen worden toegevoegd. Door het toevoegen van woningvoorraad beogen we arbeidskrachten te behouden dan wel aan te trekken die nodig zijn om demografische en economische gevolgen van een krimpende beroepsbevolking op te vangen.

6.2.8 Onderwijs, kennis en innovatie

Door in te zetten op kennis, innovatie, ondernemerschap en internationalisering zorgen we ervoor dat onze bedrijvigheid toekomstbestendig is. Daarbij is het doel om nieuwe verbindingen te leggen, in het bijzonder ook tussen de kennisinstellingen en de bedrijven en in het innovatie ecosysteem als geheel. In 2035 zijn de campussen in de regio helemaal tot wasdom gekomen. De hier ontwikkelde innovaties worden direct toegepast door het regionale bedrijfsleven om de meerwaarde in de praktijk te bevestigen. Studenten en werknemers zijn opgeleid met de benodigde innovatie-, creatieve en ondernemerschapsvaardigheden. Dit alles heeft ertoe geleid dat er meer Groninger innovaties (internationaal) op de markt worden gebracht om de Groninger kenniseconomie te versterken en om, ook later en elders, maatschappelijke problemen te kunnen aanpakken en daarmee de brede welvaart te vergroten. De Groninger economie heeft hiermee een bredere basis gekregen. Het brede MKB heeft direct profijt van de ontwikkelde innovaties. En de opgedane kennis levert niet alleen economische waarde op voor de provincie maar ook maatschappelijke waarde, voor hier en nu, elders en later.

Ook op het gebied van mobiliteit willen we de innovatiekracht in het noorden naar een hoger niveau tillen. De mobiliteit van de toekomst bereiden we voor met pilots voor zelfrijdende voertuigen en treinen. Of met drones die via het water en de lucht nieuwe mogelijkheden bieden, waar wellicht veel minder dure infrastructuur voor nodig is.

6.2.9 Mobiliteit

We kiezen voor veilige, laagdrempelige, betaalbare, goede en snelle verbindingen tussen stad, Ommeland, de rest van Nederland en Europa/Scandinavië. Hiermee bieden we iedereen zoveel mogelijk gelijke kansen om mee te doen in de samenleving.

Het gaat er niet alleen om dat we de Randstad of Bremen dichterbij Groningen halen en daarmee het arbeidsaanbod te vergroten. Het gaat ook om Groningers die door de snellere verbindingen, zoals de Lelylijn, hier blijven wonen en ergens anders werken. Daarom presenteerden we in april 2021 de Bouwstenen voor het Deltaplan voor het Noorden. Met dit plan willen we het antwoord zijn op het woningtekort in Nederland. We bouwen huizen in de omgeving van goede treinverbindingen met zeer snelle spoorverbindingen en nieuwe mogelijkheden. Hiermee zorgen we voor meer verbinding tussen gebieden. Zo hebben mensen toegang tot méér en duurzamere reismogelijkheden.

We zetten actief in op lopen, fietsen, varen en publieke mobiliteit (waaronder het openbaar vervoer). Door deze vormen van vervoer te stimuleren, verminderen we de druk op de ruimte én meer gebruik van duurzame mobiliteitsvormen veroorzaakt minder hinder voor mens en dier. Hiermee sluiten we aan bij de basis van Groningen als open en schone provincie waar je de ruimte voelt. We maken bovendien van Groningen de veiligste provincie om te wandelen en te fietsen en de meest afwisselende voor de waterrecreatie. Door de goede wandel- en fietsverbindingen en aantrekkelijke recreatieve vaarverbindingen trekken we meer toeristen naar Groningen. Dit geeft een impuls aan de economie en biedt kansen voor de werkgelegenheid.

Met een efficiënt, effectief en duurzaam infrastructuurnetwerk van de juiste functionaliteit, kwaliteit en waarde, kunnen mensen en goederen veilig en vlot op hun bestemming komen. Met minimale overlast voor de omgeving. We kiezen voor de combinatie van ontwikkeling, verbetering, betere benutting, instandhouding en vervanging van infrastructuur. Daarbij is nieuwe infrastructuur niet altijd direct nodig.

Met mobiliteit verbinden wij woongebieden en werklocaties. De N33 is in 2035 verdubbeld, daarmee worden de regionale economie, leefbaarheid versterkt en verkeersveiligheid in de regio Eemsdelta verbeterd. We bedienen aan- en afvoer van grondstoffen en producten. Daarnaast vormt mobiliteit een van de aanjagers van innovatie, bijvoorbeeld op het gebied van de waterstofeconomie. Een verschuiving van goederenvervoer (de zogenaamde modal shift) van weg naar water en spoor wordt mogelijk doordat we vooroplopen qua innovaties die de capaciteit van de bestaande infrastructuur kunnen vergroten.

6.3 De ambitie uitgewerkt per sector

Het MKB vormt de basis voor de hieronder beschreven sectoren. Vanwege de verwevenheid met alle sectoren behandelen we het 'MKB' niet als een aparte sector. Specifiek tactisch en uitvoerend beleid voor het MKB krijgt vorm in de beleids- en uitvoeringsprogramma's. En ook hier worden, net als in hoofdstuk 5.5, de energiesector en de maakindustrie nog toegevoegd in de definitieve versie.

6.3.1 Industrie

We zetten in op een toekomstbestendige industrie, die past bij de toekomstbestendige werkgelegenheid en verdienvermogen. De industrie staat in 2035 het teken van circulaire economie. Onze ambitie is dat toekomstige en huidige bedrijven gebaseerd zijn op

circulaire verdienmodellen. Het uitgangspunt is dat de industrie op lange termijn schoon, gezond, veilig en hindervrij produceert. In de transitiefase willen we echter wel de maximale milieuruimte bieden voor innovatieve ontwikkelingen.

Er is sprake van een sterke integratie van de industriële sector met de energiesector. Met name op het gebied van CO₂ vrije waterstof, die een groene en circulaire industrie mogelijk maakt, en het gebruik van restwarmte door andere bedrijven en huishoudens.

De industrie levert in 2035 een belangrijke bijdrage aan de brede welvaart in Groningen. Het belang van de industrie in het verdienvermogen van de regio blijft op peil. De productiviteit is gestegen en de arbeidsintensiviteit gedaald door slimmer te produceren. De afhankelijkheid van de industrie van de energieprijzen afgenomen. Daarbij zien we met name kansen voor bedrijven met een hoge toegevoegde waarde, waarbij energiekosten een wat beperkter aandeel in de productiekosten hebben.

Basisindustrie concentreert zich rond de in de regio aanwezige grondstoffen, zout en landbouwproducten, passend binnen de adviezen van het Staatstoezicht op de Mijnen met betrekking tot de zoutmijnbouw. Nieuwe kansen zijn benut op twee terreinen:

- Ontwikkeling van nieuwe waardeketens rond circulaire kunststoffen en de productie van hoogwaardige grondstoffen voor de chemie uit biograndstoffen, afvalstoffen en CO₂.
- Nieuwe waardeketens zijn tot stand gekomen op het gebied van 'net zero' industrie; waardeketens in de maakindustrie ten behoeve van de energietransitie (denk aan productie van batterijen, zonnepanelen en elektrolyzers).

Uitgangspunt bij nieuwe initiatieven is dat deze moeten bijdragen aan het bredere regionale belang in termen van toekomstbestendige werkgelegenheid, bijdrage aan (regionale) industriële ketens en de verbinding met het regionale innovatie-ecosysteem.

Innovatie is noodzakelijk voor toekomstig verdienvermogen van de industrie. De industrie moet beter ingebed worden in het regionale innovatie-ecosysteem. Groningen is daarbij bij uitstek gepositioneerd voor innovatieve groene chemie 'met roots in de regio'. De kenniscampus rondom de chemische industrie-cluster bij de Eemshaven en Delfzijl is onder andere een broedplaats van deeptech industrie geworden die dankzij uitstekende kennisinfrastructuur snel tot commercialisatie van nieuwe technologie komt. Het verdienmodel van Groningen is niet meer alleen de productie van basisgoederen, maar ook de verkoop van kennis en hightech hardware.

In 2035 neemt vanuit het innovatie-ecosysteem Green Maritime Coalition de Noord-Nederlandse maritieme maakindustrie het voortouw in de transitie naar verduurzaming van zeeschepen en versterkt hiermee haar internationale positie. Vanuit de nieuwe samenwerkingsstructuren zijn innovatieve technologieën voor de overgang van fossiele naar hernieuwbare energie ontwikkeld en vinden nu wereldwijde toepassing.

6.3.2 Landbouw

Groningen kent in 2035 een landbouwsector die producten levert met een zo hoog mogelijk toegevoegde waarde en daarnaast diensten levert die bijdragen aan maatschappelijke opgaven. Op hoofdlijn zien we voor de toekomst dat de Groningse landbouw en bijbehorende ketens blijvend bijdragen aan het leveren van hoogwaardig voedsel en groene grondstoffen (inclusief uitgangsmateriaal). Dit zijn producten die aansluiten bij de toenemende vraag naar hoog nutritionele voeding, maar ook aan bijvoorbeeld duurzame en circulaire bouwmaterialen of basisproducten voor nieuwe chemie.

Hiernaast kan de landbouw zijn rol spelen in maatschappelijk gewenste diensten. Dit kunnen diensten zijn op het gebied van natuur- en landschapsbeheer, klimaatadaptatie en waterberging. Hier zijn ook koppelmogelijkheden met bijvoorbeeld de vrijetijdseconomie.

En als laatste staat onze landbouw goed in positie om kennis en innovaties te ontwikkelen en toe te passen. Deze kunnen wereldwijd worden toegepast voor het verduurzamen van landbouwsystemen en het zorg dragen voor voldoende gezond voedsel. De landbouwsector draagt hiermee dus ook direct bij aan de ontwikkeling van de kenniseconomie.

Bovenstaande gebeurt op een manier die:

- Bijdraagt aan de brede welvaart. Onder brede welvaart verstaan we de balans tussen ecologische-, economische-, sociaal-culturele- en landschappelijke waarden van het landelijk gebied.
- Bijdraagt aan een goede inkomenspositie (verdienvermogen) van de Groningse boer.
- Bijdraagt aan een gezonde leefomgevingskwaliteit (natuur, biodiversiteit, lucht, bodem, water en klimaat).

6.3.3 Gezondheids economie

De gezondheidssector is een factor van betekenis in onze regionale economie van 2035. Niet alleen is het de grootste sector qua werkgelegenheid, maar het trekt ook vele investeringen van buiten aan en levert veel toegevoegde waarde. Het aantal startups in de zorg in onze regio is blijvend groot door het ecosysteem dat verder is uitgebouwd rondom het UMCG, de campusontwikkelingen en de vele marktinitiatieven.

De farmaceutische markt is mondiaal sterk groeiende en genereert een hoge toegevoegde waarde. Nederland beschikt over een sterk ontwikkelde farmaceutische waardeketen met wetenschappelijke kennis van wereldklasse. Het bedrijfsleven en het kennis-/ecosysteem in Noord-Nederland nemen hierin een belangrijke positie in, vanwege de beschikbaarheid van eenvoudig toegankelijke hoogwaardige infrastructuur voor de ontwikkeling van veelbelovende innovatieve farmaceutische producten en productietechnologieën en vanwege juist gekwalificeerd personeel om deze nieuwe farmaceutische producten en productietechnologieën op Nederlandse bodem tot exploitatie te brengen.

6.3.4 Vrijetijdseconomie

In 2035 is de vrijetijdssector een sector van betekenis. Het ontwikkelen van en investeren in uniek cultureel en toeristisch-recreatief aanbod heeft ertoe bijgedragen dat elk jaar meer bezoekers (van buiten en van binnen de provincie) langer op ontdekkingstocht gaan in Groningen en blijven overnachten en meer besteden. Deze inkomsten dragen bij aan werkgelegenheid, nieuwe bedrijven en meer investeringen in het gebied. Deze ontwikkelingen zijn goed voor de regio en haar inwoners en dragen bij aan de brede welvaart. De culturele sector is hierin ook een belangrijke factor.

In de provincie is een uniek aanbod van bezoekwaardige bestemmingen (zogenaamde toeristische ecosystemen) die onlosmakelijk zijn verbonden met het Groningse DNA, onze eigenheid. Er is gebruik gemaakt van het unieke landschap in de provincie, de recreatieve routenetwerken, de eigen grondstoffen en de rijke gebiedsspecifieke eigenschappen en kenmerken als onderdeel van ons DNA (zoals orgels, borgen, kerken en maren). Er is een sterke koppeling tussen stad en ommeland.

Bedrijven in de sector ondernemen gastvrij, duurzaam en innovatief en werken met elkaar samen in netwerken om zo meer samenhang te hebben in het totale aanbod en vanuit (zelf)organiserend vermogen nieuwe ideeën uit te werken.

Het onbenut arbeidspotentieel in Groningen wordt goed benut voor de toenemende werkgelegenheid in de vrijetijdseconomie. Vraag en aanbod van kwalitatief geschoold personeel is beter op elkaar afgestemd. Er is geïnvesteerd in ondernemerschap, het (zelf)organiserend vermogen in de toeristische sector. Er zijn diverse nieuwe toeristisch-recreatieve bedrijven gestart. Er is sprake van sterk merkmanagement en de provincie wordt op een eenduidige manier vermarkt.

In 2035 profiteert elke inwoner van de provincie van de vrijetijdseconomie.

7. Opgaven

Uit het toekomstbeeld in het vorige hoofdstuk komen een aantal opgaven naar voren. Waar willen we als provinciale overheid extra op inzetten, binnen de mogelijkheden die we hebben? Dit is de "kapstok" waar we de beleids- en uitvoeringsprogramma's aan gaan ophangen. Hierbij merken we op dat de Groninger economie bestaat uit verschillende economische gebieden die verschillen qua economische structuur, historie en beroepsbevolking. Dit vraagt een regionale aanpak in het economisch beleid. De projecten en activiteiten in het economische beleidsprogramma zullen hier specifiek op inspelen.

Circulaire economie: bouwen aan duurzame waardeketens

De energietransitie en de transitie naar een circulaire economie brengt nieuwe kansen met zich mee. We zetten in op de ontwikkeling van bedrijven uit 'eigen kweek' maar zien ook nadrukkelijk kansen op het gebied van (inter)nationale acquisitie van ondernemingen. Daarnaast willen we het organiserend vermogen in de regio versterken, zodat partijen elkaar beter weten te vinden, omissies in waardeketens ingevuld worden en kennis meer gedeeld wordt.

Bedrijven met minder bewustzijn van circulariteit hebben de neiging om vast te houden aan meer traditionele activiteiten. Bijvoorbeeld het toepassen van een duurzamer materiaal, maar waarbij het product verder niet circulair (reparabel, herbruikbaar, recyclebaar etc.) is. Het is daarom van belang om dit bewustzijn te vergroten en tegelijkertijd een eenduidige taal te (gaan) spreken als het gaat om circulariteit. Ook hebben we nog onvoldoende zicht op de voortgang t.a.v. circulariteit. Hier gaan we monitoring voor opstellen, wat hand in hand gaat met een eenduidige taal en heldere kpi's.

Verder versterken we het investerings- en financieringsklimaat door nieuwe toekomstbestendige initiatieven snel tot wasdom te brengen. Vanuit het inrichtingsprincipe 'middelen volgen inhoud' benutten we gericht nieuwe fondsen. Dit geldt voor de Europese, nationale en regionale fondsen, waaronder de middelen uit de economische agenda Nij Begun.

Innovatie en kenniseconomie

Het verdienvermogen van de economie moet omhoog om de brede welvaart in onze provincie minimaal te behouden en waar mogelijk te vergroten. Zonder ingrepen leidt de krimpende arbeidsmarkt tot een krimp in de economie. Tegelijkertijd brengen factoren als vergrijzing toenemende kosten met zich mee voor de samenleving. Uit de analyse komt naar voren dat de productiviteit in veel sectoren lager is dan de benchmark. Daar ligt dus verbeterpotentieel. Bedrijven moeten slimmer produceren, maar we moeten ook inzetten op het versterken van sectoren met een groot verdienvermogen. In onze provincie zijn dat met name de chemie, procesindustrie, hightech maakindustrie en op het gebied van biotech en gezondheidstechnologie. Op deze terreinen willen we ook startups sneller tot ontwikkeling brengen.

De verbinding tussen bedrijfsleven en het kenniscluster moet beter. We willen kennis en innovatie toegankelijker maken voor het bestaande MKB. Ook bij het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid vinden we een goede inbedding in het regionale innovatie-ecosysteem belangrijk.

Creatieve industrie: De creatieve industrie heeft het vermogen om andere sectoren te helpen hun toegevoegde waarde te vergroten. Hun diensten fungeren vaak als hefboom voor opdrachtgevers uit andere sectoren: die kunnen zich zo vernieuwen en beter positioneren. Creatieve industrie is een belangrijke aandrijver van de kennisintensieve economie die Nederland wil zijn en die de basis vormt van innovatie. Door te investeren

in de culturele sector blijven wij de creatieve industrie in de provincie Groningen stimuleren.

Werken aan een toekomstbestendige arbeidsmarkt

- Inzet op de beschikbaarheid van arbeidskrachten, zowel nationaal als internationaal, die nodig zijn om het MKB te laten meebewegen met de marktontwikkeling, te verduurzamen of te laten groeien.
- Het realiseren van een optimale samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs zodat talent behouden blijft in de regio en gekoppeld wordt aan het MKB. Daarbij inzet op leven lang ontwikkelen/ scholing zodat tijdig ingespeeld wordt op veranderende eisen aan het werk door bijvoorbeeld de diverse transities.
- Inzet op campusontwikkeling en praktijkgericht onderwijs en dus behoud van techniekonderwijs in de regio. Als basis voor talentontwikkeling en goed onderwijs voor jonge generaties. Daarbij het bevorderen van instroom in technische- en zorg opleidingen. Mede om te voldoen aan de vraag naar praktisch geschoolden.
- Langdurige uitsluiting van mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt voorkomen door inzet op passende vormen van werk, bijvoorbeeld door inzet op uitbreiding van basisbanen over de gehele provincie en het doorbreken van generatiewerkloosheid.
- De regio aantrekkelijk maken voor mensen om hier te werken door in te zetten op het aantrekken en behouden van bedrijven met toekomstbestendige/passende banen die baanzekerheid en bestaanszekerheid bieden inclusief een aantrekkelijk inkomen (fair pay).

Perspectiefvolle landbouw

De landbouwsector in Groningen levert nu en in de toekomst een belangrijke bijdrage aan de brede welvaart van de Groningers.

We stimuleren en ondersteunen daarom initiatieven die bijdragen aan:

- Het op een schone en efficiënte manier voortbrengen van hoogwaardig voedsel en groene grondstoffen;
- Het leveren van diensten die bijdragen aan maatschappelijk gewenste ontwikkelingen en;
- Die bijdragen aan een goed inkomen voor de boer.

Internationaliseren

We richten ons op zaken als het openen van nieuwe markten, het vergroten van afzetmogelijkheden, het stimuleren van innovatie en kennisdeling, het bouwen van netwerken, het diversifiëren van risico's en het versterken van het regionale imago.

De realisatie van deze doelstellingen vereist een aantal voorwaarden:

- Het opbouwen en onderhouden van duurzame samenwerkingsrelaties binnen Noord-Nederland en met buurlanden, met een speciale focus op Duitsland.
- Het ontwikkelen van gemeenschappelijke strategieën voor samenwerking op verschillende economische thema's.
- Het MKB ondersteunen bij het toegang krijgen tot Europese fondsen en projecten gericht op o.a. internationale kennis en ketenontwikkeling

Bestaande bedrijvigheid toekomstbestendig maken

De huidige economische structuur vormt de basis voor nieuwe ontwikkeling. Veel bedrijven staan momenteel onder druk als gevolg van grote kostenstijgingen en verslechterende marktomstandigheden. Investeringsbeslissingen worden bemoeilijkt door het ontbreken van voldoende energie-infrastructuur.

Investeringsbeslissingen worden uitgesteld of afgesteld. Sommige bedrijven gaan het niet redden, maar we kunnen het ons niet permitteren dat het hele economische

fundament weggeslagen wordt. Daarom zetten we maximaal in op het behoud van bestaande industrie en bedrijvigheid waar we voldoende toekomstperspectief zien.

Een aantrekkelijk vestigings- en investeringsklimaat

Een randvoorwaarde voor brede welvaart is dat de het vestigingsklimaat op orde is. Een aantal aspecten daarbinnen hebben een eigen opgave, zoals hieronder weergegeven

- Energie. De energietransitie levert een grote opgave op voor het energiesysteem. Beschikbaarheid, betaalbaarheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid van het energiesysteem is van groot belang voor het vestigingsklimaat. Zowel voor bestaande ondernemingen die moeten verduurzamen als voor nieuwe ondernemingen. Er zijn grote investeringen nodig in opwek van CO₂-vrije energie (en waterstof) en in de energie-infrastructuur. Dit onderwerp wordt later uitgewerkt in het Programma Energie van de provincie Groningen.
- Door het aanleggen van de Lelylijn en Nedersaksenlijn vergroten we de arbeidsmarkt voor Noord-Nederland. We geven een economische impuls aan zeehavens door de verbetering van de bereikbaarheid via de weg N33 en over water via de vaarweg Lemmer-Delfzijl
- Vanuit de kaders van Programma Mobiliteit werken wij aan 'zorgeloze mobiliteit'. Daaronder verstaan we: geen schadelijke emissies, uitstekende bereikbaarheid, toegankelijk voor jong en oud, arm en rijk, valide en mindervalide. Het staat ook voor betaalbare, veilige, comfortabele, makkelijke én gezonde mobiliteit. We streven naar mooie, leefbare en goed ontsloten gebieden en dorpen, waarbij mobiliteit de schakel is tussen wonen, werken en vrije tijd. En waarbij je onderweg de verschillende Groninger landschappen, dorpen en steden kunt ervaren. Daarnaast gaat het om slimme, duurzame, compacte en leefbare steden met optimale doorstroming van mensen en goederen.
- Grondstoffen. Voor de transitie naar een circulaire economie is de beschikbaarheid van voldoende secundaire en biobased grondstoffen een vereiste, zodat minder gebruik gemaakt hoeft te worden van primaire grondstoffen die direct in de natuur voorkomen zoals olie, gas, erts en gesteente. Deze primaire grondstoffen vormen de basis voor veel producten zoals benzine, metaal, enz.
- Water. Zoetwater en energie zijn schaarse goederen, we stimuleren zoetwater- en energiebesparing.
- Cultuur. Cultuur is een belangrijke factor voor het vestigingsklimaat. Bedrijven letten erop of er voldoende cultuur in de omgeving aanwezig is voor hun werknemers (denk aan Google). Een sterke culturele infrastructuur is een voorwaarde. Het zou goed zijn in te zetten op versteviging van de culturele instellingen.
- Ruimte. De transitie naar een circulaire economie vraagt ruimte, met name van hoge milieucategorie en op locaties met goede transportmogelijkheden.
- Woonomgeving en vrijetijdseconomie. Vanuit de brede welvaartsgedachte versterken van het vestigingsklimaat door het creëren van een aantrekkelijk leefklimaat in levendige regiokernen met duurzame woningen en goede voorzieningen in detailhandel, cultuur en horeca. We voegen tot en met 2030 28500 nieuwe woningen toe zodat het aantrekkelijk blijft om in Groningen te blijven wonen en zetten in op herstructurering van de bestaande voorraad in onze dorpen en regiokernen. Hiermee willen we de economische en demografische effecten van een krimpende beroepsbevolking tegen gaan door de huidige inwoners te behouden en nieuwe inwoners aan te trekken via een passend woningaanbod in combinatie met toekomstbestendig perspectief op werk en een aantrekkelijk verblijfsklimaat. We streven ernaar dat elke inwoner van Groningen gaat profiteren van de vrijetijdseconomie.

8 Sturingsfilosofie

Nu het toekomstbeeld en de daarbij behorende opgaven geformuleerd zijn gaan we in dit laatste hoofdstuk in op hoe we dit organisatorisch mogelijk willen maken. We zetten de rol van de provincie in het economische krachtenveld helder neer. Vervolgens definiëren we ons handelingsperspectief door onze taken duidelijk te beschrijven. Hierna duiden we de verdeling van verantwoordelijkheden tussen Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten. En als laatste gaan we in op de evaluatiemomenten van de visie. Wanneer vindt evaluatie plaats en wat kan uit deze evaluatie voortkomen?

8.1 Samen werken aan het organiserend vermogen

'Economie wordt gemaakt in de regio's', want daar werken bedrijven, kennisinstellingen, overheden en maatschappelijke organisaties samen in specifieke clusters of in het versterken van het vestigingsklimaat. Nationaal en Europees beleid en instrumentarium worden ook ingezet in de provincie, denk bijvoorbeeld aan de Just Transition Fund (JTF) en Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) subsidies. Er wordt niet voor niets al langer gesproken over het Europa van de Regio's. De provincie heeft de belangrijkste en meest effectieve positie om de regionale economie te versterken.

In de komende jaren zal vanuit de kracht en diversiteit van onze regio met een versterkte inzet vanuit de provincie nog beter worden aangesloten op doelstellingen en instrumentarium van de EU en het Rijk zoals bijvoorbeeld de economische agenda van 'Nij Begun'. Onze Economische Visie 2035 gebruiken we hiervoor als leidraad om inhoudelijk te sturen.

De provincie Groningen wil regisseur, verbinder en facilitator zijn, omdat we bij uitstek kennis en ervaring hebben met het opzetten van economische netwerken en innovatieclusters vanuit de Triple Helix-gedachte. En de kracht ligt ook in de brede invulling van het regionale economisch beleid door de provincie. Vanuit de invalshoeken om het verdienvermogen te vergroten en het vestigings- en leefklimaat duurzaam te ontwikkelen worden veel beleidslijnen en instrumenten integraal ingezet. Daarbij zullen we meer dan voorheen als provincie een rol moeten gaan spelen in het oplossen van spanningen op de arbeidsmarkt.

8.2 Het handelingsperspectief van de provincie

Voor de provincie Groningen geldt, met Brede Welvaart als uitgangspunt, het volgende handelingsperspectief:

- We hebben met dit document een visie op het economisch verdienvermogen op korte en lange termijn en wat de provincie vanuit haar rol daaraan kan bijdragen.
- We koppelen de kansen voor toekomstig verdienvermogen aan het oplossen van maatschappelijke opgaven op het gebied van energie, klimaat, circulaire economie en sociale inclusiviteit.
- We regionaliseren onze aanpak om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de economisch diversiteit binnen de provinciegrenzen.
- We leggen contact met en verbinden belanghebbenden met het doel om concrete investeringen uit te lokken.
- We zijn subsidiegever voor opschalingstrajecten
- We zoeken de meerwaarde tussen initiatieven van meerdere stakeholders en organiseren de gewenste regionale samenwerking. We doen dit op het gebied van in visievorming, programmering, promotie en uitvoering.
- We nemen verantwoordelijkheid voor grote uitvoeringsprogramma's en het bundelen van beschikbare middelen
- We vervullen een actieve rol in het opschalen van regionale clusters naar een internationaal competitief niveau.

8.3 Rolverdeling tussen PS en GS

De Provinciale Staten stellen de Economische Visie 2035 vast. Zij bepalen daarmee de kaders voor het regionaal economisch beleid. Gedeputeerde Staten werken de Economische Visie uit in een beleids- en uitvoeringsprogramma. Het beleidsprogramma kent een looptijd van 3 tot 4 jaar. Dit programma zal ter kennisname met Provinciale Staten worden gedeeld. Het uitvoeringsprogramma sluit aan bij de P&C-cyclus en wordt elk jaar opnieuw door GS vastgesteld als onderdeel van de begroting.

8.4 Evaluatie

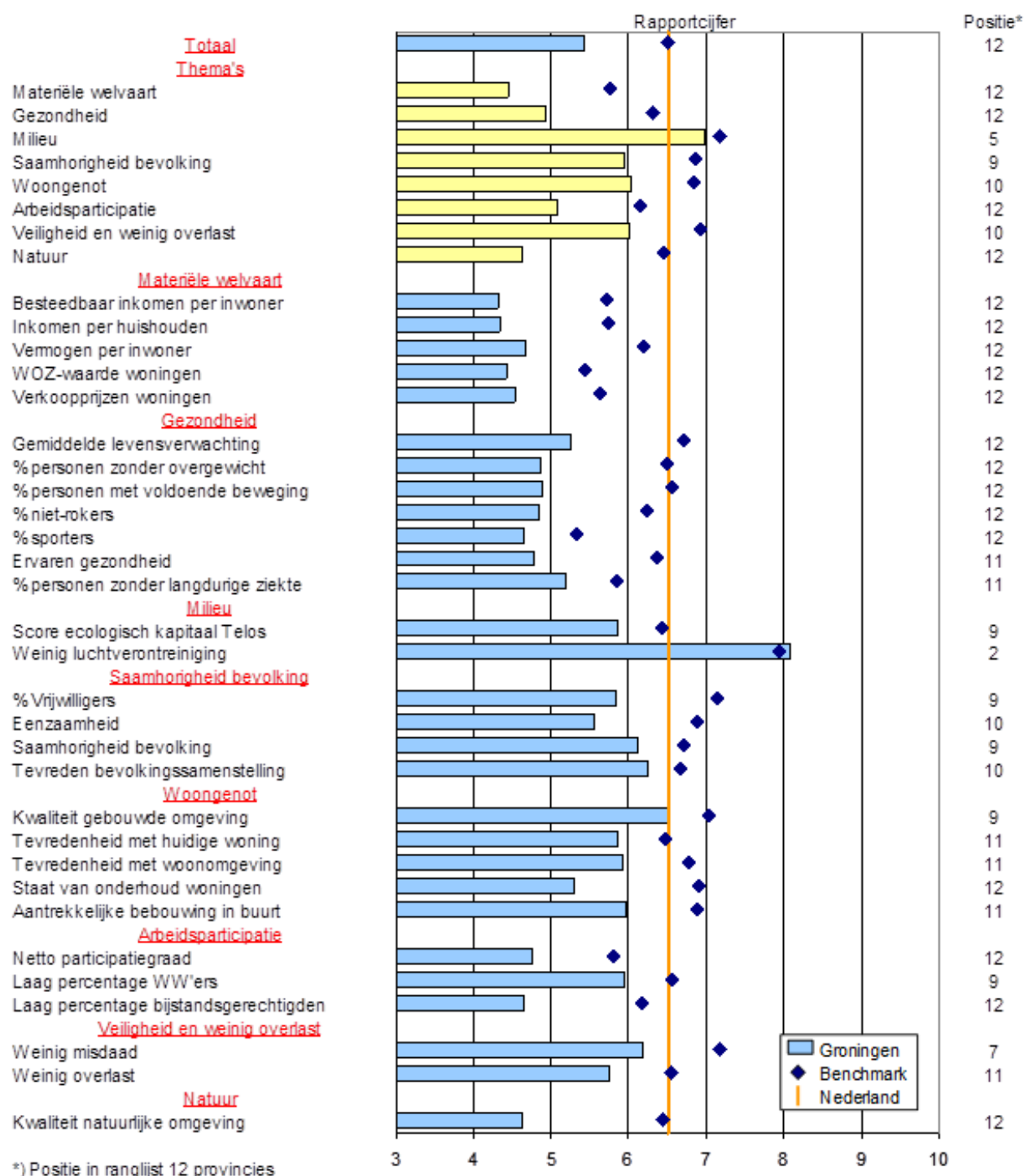
Evaluatie en mogelijke aanpassing van de visie vindt 2-jaarlijks plaats, aan het begin van en halverwege elke collegeperiode. Zo kunnen onvoorziene ontwikkelingen van binnen of buiten de provincie toch onderdeel uitmaken van de visie en het daaruit voortvloeiende beleid. Hierbij willen we opmerken dat voor elke collegeperiode een nieuw beleidsprogramma, met deze economische visie als basis, opgesteld wordt. Wij verwachten dat veel nieuwe informatie, die op het moment van opstellen van de visie nog niet beschikbaar was, in deze beleidsprogramma's kan landen. Alleen bij grote koerswijzigingen is aanpassing van de visie noodzakelijk.

Hiermee bent u aan het eind van dit ontwerpdocument van de economische visie gekomen. Wij hopen dat u een helder beeld heeft van onze intenties en kijken uit naar uw reactie.

Bijlage 1

Profiel brede welvaart voor provincie Groningen

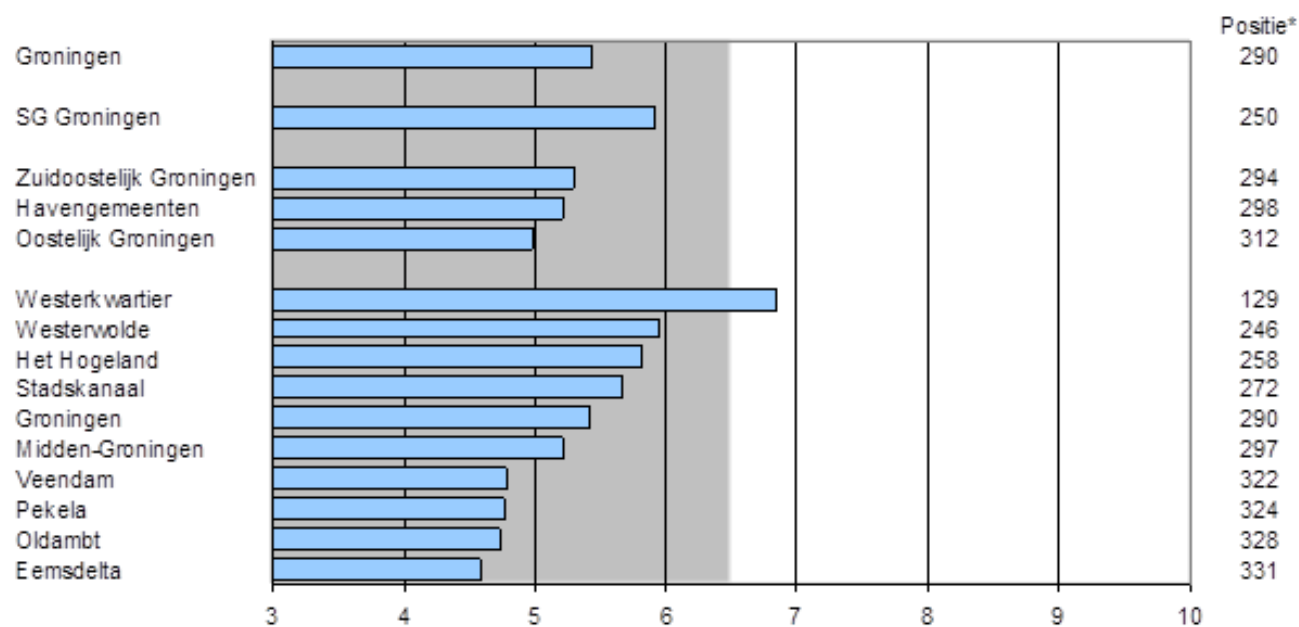
(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

Bijlage 2

Totaalscores Brede Welvaart voor gebieden in de provincie Groningen

(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

*) Positie in ranglijst 337 gemeenten

Bijlage 3

Sociaal economische analyse provincie Groningen

(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

Provincie	Positie in ranglijst		Rapportcijfer		
	2022	2005	2022	2005	Ontw. 2005-2022
Utrecht	1	1	9.2	9.5	-0.3
Noord-Holland	2	2	8.2	8.3	-0.1
Noord-Brabant	3	3	7.7	7.9	-0.2
Flevoland	4	6	7.3	6.8	0.5
Overijssel	5	7	6.9	6.2	0.7
Gelderland	6	4	6.8	7.3	-0.5
Zuid-Holland	7	5	6.6	7	-0.4
Zeeland	8	8	5.5	5.3	0.2
Drenthe	9	11	5.3	4.8	0.5
Friesland	10	11	5	4.8	0.2
Groningen	11	10	4.9	5	-0.1
Limburg	12	9	4.6	5.1	-0.5
Benchmark			5.27	4.97	0.3

Indicator	Positie		Rapportcijfer		
	2022	2005	2022	2005	2005-2022
Aantal inwoners (index 2005 = 100)	8		6		
Etniciteit: percentage Niet-Westers	8	8	6	6	0
Etniciteit: percentage Westers	8	10	6	5	1
Percentage inwoners 67 jaar of ouder	6	8	7	6	1
Demografische druk	4	1	8	10	-2
Bruto participatiegraad	11	10	4	5	-1
Netto participatiegraad	11	11	4	4	0
Opleidingsindex beroepsbevolking	4	4	8	8	0
Werkloosheidspercentage totaal (EBB)	12	12	3	3	0
WW'ers per inwoner 15-64 jaar	6	10 (2007)	7	5 (2007)	2
Bijstandsgerechtigden per inwoner 15-64 jaar	12	12 (2011)	3	3 (2011)	0
Gemiddelde woningprijzen	12	12	3	3	0
Gemiddelde WOZ-waarde (* € 1.000)	12	12 (2011)	3	3 (2011)	0
Aantal arbeidsplaatsen (index 2005 = 100)	8		6		
Arbeitsplaatsen per inwoner 18-66 jaar	8	10	6	5	1
Besteedbaar inkomen (* € 1.000)	12	12	3	3	0
Gemiddeld inkomen per persoon	12	12	3	3	0
Gemiddeld vermogen per huishouden	12	11 (2006)	3	4 (2006)	-1
Totaal (tien kernindicatoren)	11	10	4.9	5.0	-0.1

Bijlage 4

Economische kerncijfers per sector

Gezondheidszorg:

De zorgsector is de grootste sector in Noord-Nederland. In Groningen werken circa 63.000 werknemers in de zorg (in zorgberoepen en in niet-zorgberoepen, zoals HR/controller/schoonmaker, peildatum april 2023).

Industrie:

In het noorden zijn ongeveer 7.500 vestigingen van industriële bedrijven waar in totaal 66.000 personen werkzaam zijn. Dit komt neer op ongeveer 10% van de werkgelegenheid. De industrie is een stuwende sector die voor veel werkgelegenheid zorgt, ook in andere sectoren. Uit onderzoek blijkt dat we voor de industrie uit kunnen gaan van een multiplier van 2 á 2,5. Dit betekent dat de industrie zorgt voor zeker 20% van de werkgelegenheid in Noord-Nederland. De industrie is daarbij goed voor ca. 12% van de regionale toegevoegde waarde (NPAL - industriecompas 2020 - 2025). Ook hiervoor geldt dat de industrie een grote multiplier heeft voor niet-industriële sectoren.

Landbouw:

De provincie telt 2478 primaire landbouwbedrijven. Samen goed voor gebruik van zo'n 162.000 hectare (circa 70% van het totale areaal). Iets meer dan de helft daarvan wordt gebruikt door zo'n 997 akkerbouwers (vooral voor aardappelen, graan en suikerbiet), het restant voornamelijk door en voor de ruim 773 melkveehouderij-bedrijven (grasland, voedergras, weidegang). Verder zijn er in Groningen nog 400 'overige' graasdierbedrijven. Van de primaire bedrijven in Groningen is 4,2% biologisch.

Vrijtijdseconomie

In Groningen werken 18.940 werknemers in de vrijetijdseconomie en zijn er 4.890 vestigingen (peildatum 2022, bron LISA). De vrijetijdssector is daarmee een relatief grote sector in de provincie Groningen, met een aandeel van meer dan 6% van de totale werkgelegenheid. De sector is de afgelopen jaren gemiddeld genomen de zesde sector in de provincie qua werkgelegenheid. Het aantal overnachtingen is tevens een belangrijke maatstaaf om te kijken hoe het gaat met de vrijetijdseconomie in Groningen. De provincie Groningen houdt elk jaar bij hoe de overnachtingscijfers, aantal banen en vestigingen evolueren in de vrijetijdsmonitor op www.destaatvangroningen.nl. Door de Groningse ontwikkeling te vergelijken met de ontwikkeling in Nederland en overige noordelijke provincies krijgen we nog beter inzichtelijk hoe het gaat met de Groningse vrijetijdssector. Groningen kent 1,7 miljoen overnachtingen per jaar, tegenover 6,7 miljoen in Friesland en 7,5 miljoen in Drenthe (peildatum 2022, bron CBS).

Bijlage 5

Data woon-werkverkeer

Pendelstromen (Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen'):

Woongebied	Werkgebied											
	Westerwolde	Oldambt	Pekela	Stadskanaal	Groningen	Het Hogeland	Westerkwartier	Midden-Groningen	Veendam	Eemsdelta	Rest Nederland	Nederland
Westerwolde	48.0%	7.0%	6.1%	11.4%	0.4%	0.1%	0.2%	0.8%	3.1%	0.5%	0.0%	0.1%
Oldambt	5.4%	57.6%	21.2%	3.3%	1.4%	0.6%	0.4%	5.9%	7.0%	4.4%	0.0%	0.2%
Pekela	2.2%	8.9%	42.7%	2.4%	0.3%	0.0%	0.1%	1.7%	5.5%	0.5%	0.0%	0.1%
Stadskanaal	16.3%	3.8%	9.1%	54.7%	0.6%	0.1%	0.4%	2.1%	5.5%	0.5%	0.0%	0.2%
Groningen	2.2%	5.1%	3.0%	1.6%	55.1%	14.2%	10.1%	11.0%	6.3%	9.3%	0.2%	1.4%
Het Hogeland	0.0%	0.6%	0.0%	0.0%	5.1%	61.8%	3.0%	1.7%	0.8%	7.6%	0.0%	0.2%
Westerkwartier	0.0%	0.6%	0.0%	0.0%	5.9%	3.2%	58.4%	1.7%	0.8%	1.1%	0.1%	0.4%
M - Groningen	1.1%	5.7%	3.0%	2.4%	5.4%	1.9%	1.3%	54.0%	13.3%	6.0%	0.0%	0.3%
Veendam	2.2%	3.2%	9.1%	3.3%	1.4%	0.6%	0.4%	7.2%	40.8%	1.6%	0.0%	0.1%
Eemsdelta	0.5%	3.8%	0.3%	0.4%	3.0%	9.7%	0.8%	3.8%	2.3%	59.1%	0.0%	0.2%
Rest Nederland	19.8%	1.9%	5.6%	15.7%	10.4%	5.7%	17.2%	5.2%	6.9%	7.1%	99.3%	95.9%
Buitenland	2.2%	1.9%	0.0%	0.8%	0.7%	0.6%	1.2%	1.3%	0.8%	2.1%	3.0%	2.9%
Nederland	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bijlage 6

Tabel Arbeidsproductiviteit naar economische sector, nationaal en provinciaal, 2022
(Bron: 'Bureau Louter (2024) Data-analyse provincie Groningen')

Economische sector	Toegevoegde waarde per arbeidsplaats (euro x 1.000)	
	Nederland	Groningen
<i>Bureau Louter sectoren</i>		
Landbouw	65.2	48.8
Industrie	137.2	111.3
Bouwnijverheid	78.8	68.1
Transport	91.6	113.2
Groothandel	122.3	81.2
Kennisdiensten	147.3	145.1
Openbaar bestuur	123.2	73.6
Onderwijs	62.2	65.4
Zorg en preventie	51.6	55.4
Detailhandel	39.3	31.2
Vrijtijdsactiviteiten	37.6	24.0
Financiële diensten	206.5	151.6
Ambulante activiteiten	67.0	56.6
Totaal exclusief ambulanten	91.6	75.9
Totaal	90.1	74.7
<i>Groningse sectoren</i>		
Agrarische sector	64.0	48.0
Vrijtijdseconomie	46.9	29.3
Zorg en welzijn	50.9	54.7
Medisch cluster	134.3	83.9
Maakindustrie	113.6	72.9
Procesindustrie	165.7	138.4
Scheepsbouw	65.5	36.6
Transport	88.9	104.8
Energie	378.2	832.2
ICT	108.9	63.4
Chemie	259.8	168.9